

III.
CARACTERISTICILE
SOCIAL-ECONOMICE
ALE POPULAȚIEI
DE ROMI

Capitolul 7. FAMILIA DE ROMI

Dimensiunea și structura familiei

Specific populației de romi, așa cum reiese din eșantionul nostru, este **tipul extins de familie**, caracterizat prin conviețuirea mai multor generații.

Numărul mediu de persoane într-o familie în eșantionul nostru este de **6,6**, adică mai mult decât dublu față de dimensiunea medie a familiei pe întreaga țară care este, conform datelor recensământului din 1992, de **3,1**.

Tabel 7.1 - Familiile de romi în funcție de numărul de persoane

1-2 persoane	7,2%
3-4 persoane	16,8%
5-6 persoane	30,3%
7-8 persoane	25,1%
9-10 persoane	10,0%
11 și peste	10,7%

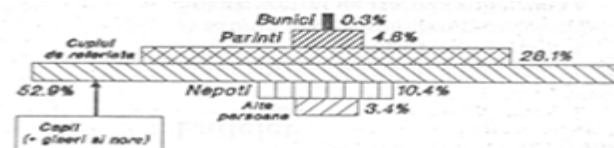
Familiile cu număr redus de persoane sînt rare. 39 familii (2,2%) sînt compuse din 15-20 de persoane.

Peste 20 de persoane au fost găsite în 13 familii (,09%). Există chiar și o familie de 41 de persoane.

Cele 1804 familii cuprinse în eșantion conțin **11.976** de persoane. Pe lângă cuplu și copii, trăiesc împreună bunici, nurori, gineri, nepoți și chiar alte persoane.

Cuplul central reprezintă 28% din totalul membrilor familiei; 48% sînt copiii cuplurilor la care se adaugă 5% nurori și gineri; copiii căsătoriți cu soțiile/soții lor și cu nepoții reprezintă 20%. Pe generații, configurația familiilor este prezentată în graficul 7.1.

Grafic 7.1 - Structura medie a familiei de romi

Pe total eșantion, ponderea copiilor sub 16 ani este foarte ridicată: **5187**, reprezentând **43,5%** din totalul membrilor familiilor; deci aproape 1 copil la 1 adult. În 36% dintre familii există între **4** și **10** copii și adolescenți sub 16 ani, ceea ce conferă familiilor de romi o coloratură umană specifică.

Tradiția este ca tinerii căsătoriți să locuiască cel puțin la început cu părinții, tânăra femeie venind în familia băiatului. În condițiile actuale, caracterizate în mod special prin lipsa de locuințe, există și destul de multe situații în care băiatul locuiește în familia fetei.

- Locuiesc împreună cu copiii: Părinții soțului: **67,4%**
Părinții soției: **32,6%**
- Locuiesc împreună cu părinții: Nurori: **70,7%**
Gineri: **29,3%**

În 9% din familii trăiesc și alte persoane decât rudele apropiate. În total 410 de persoane ceea ce reprezintă 3,1% din totalul populației. Sînt familii în care există destul de multe asemenea rude mai îndepărtate sau străini: 8 persoane (în 3 familii), 7 persoane (în 2), 6 persoane (în 4), 5 persoane (în 9 familii).

Determinanții dimensiunii familiei

Ce determină existența la populația de romi a tipului de familie extins, de dimensiuni mai mult decît duble decît a mediei pe întreaga țară ? S-ar putea evoca mai mulți factori:

- **Tradiția** comunității de romi de a trăi în familii extinse. Această tradiție reprezintă reacția sedimentată de secole la condițiile dificile de viață (lipsă de pămînt pentru construcția de case, resurse economice scăzute), la care trebuie adăugată și o anumită orientare defensivă a comunităților de romi. Traiul împreună oferă mai multă securitate în cadrul unei colectivități diferite ca mod de viață și, nu arareori, ostilă. Probabil că și atitudinea populației majoritare de a se delimita de romi a contribuit la concentrarea populației de romi în comunități omogene fapt care a favorizat la rîndul său familia extinsă.

- **Condițiile economice prezente, relativ dificile** ale populației de romi. Este cunoscută asocierea dintre familia extinsă și condițiile dificile de viață, familia extinsă reprezentînd un mijloc eficace de a supraviețui în condiții grele economice. Înrăutățirea situației economice a unei mari părți a populației de romi este de natură a accentua probabil menținerea familiei extinse.

- **Vîrsta scăzută la căsătorie** a fetelor, dar și a băieților face ca o perioadă de timp să fie inevitabil ca tinerii căsătoriți să trăiască cel puțin la început împreună cu părinții.

- **Dificultățile actuale de a obține/construi o locuință.** În regiul socialist dificultatea pentru romi de a obține o locuință pentru tinerii căsătoriți se datora nu numai unei posibile discriminări (care poate fi mai mult bănuită, decât demonstrată cu certitudine), ci mai ales nivelului scăzut de calificare (un criteriu de acordare a locuințelor), a ratei scăzute de încadrare în muncă (criteriu obligatoriu, locuințele fiind distribuite aproape exclusiv prin întreprinderi), cât și numărului mare de copii, fapt care restrângea posibilitatea părinților de a sprijini pe copii să cumpere o locuință. Există însă și un factor care a facilitat pentru populația de romi construirea de locuințe: un nivel mai scăzut de aspirații referitor la tipul de locuință fapt care a facilitat construcții improvizate, realizate cel mai adesea în mod ilegal. Pe lângă aceasta, destul de mulți au primit locuințe cu chirie de la stat.

Talia familiei de romi variază destul de mult. Sînt cauze naturale ale unei asemenea variații, provenite din ciclul de viață și din întîmplările vieții: familii în vîrstă rămase singure, copiii fie muțindu-se la casele lor, fie migrînd în altă localitate. În afară însă de acești factori naturali, ne putem întreba dacă nu există și unele tendințe generate de modificările care au loc în modul de viață al populației de romi.

Considerarea unei multitudini de factori ne-a dus la concluzia că unii dintre ei generează diferențe semnificative în talia familiei, dar aceste diferențe sînt relativ mici ca amplitudine. Orice grupare de romi am face, indiferent de criteriul utilizat, talia medie a familiei nu se apropie de talia medie a familiei în populația majoritară: **ea se menține de regulă peste 5,75 persoane.**

Tabel 7.2 - Factorii din LFPD care contribuie semnificativ la explicația variației taliei familiei (coef. beta).

• Niv. școlar femeii	-,14
• Profesie modernă femeii	-,06

Factorii cei mai importanți care par să creeze variații sînt cei legați de **modernizarea modului de viață: educație și profesie.** Si cel mai interesant lucru este că **femeia este aceea care face diferența.** Femeile cu un nivel școlar mai ridicat și cu o calificare modernă tind să impună familii cu talii mai reduse.

Celelalte variabile luate în considerare în modelul nostru nu aduc o influență independentă semnificativă.

Dacă analizăm însă separat diferitele caracteristici ale populației de romi care indică gradul de modernizare, constatăm faptul că practic toate sînt asociate cu diferențe de **talie a familiei:** per-

soanele care prezintă un grad mai ridicat de “modernitate” a modului lor de viață tind să aibă o familie de dimensiuni mai reduse.

Tabel 7.3 - Variația taliei familiei în funcție de diferitele caracteristici ale populației

	Caracteristică	Talia	Semn.
Bărbați	Calificați	6,42	
salariați	Necalificați	6,97	0,05
Femei	Calificate	5,90	
salariate	Necalificate	6,63	0,05
Bărbați	Moderne	6,55	
Profesii	Tradiționale	6,86	NS
	Fără profesie	7,23	0,05
	Romi-românizați	5,65	
	Ceilați romi	6,36	0,01
	Trăiesc dispersat	6,39	
	Comunitate omogenă	6,67	0,05

Se pare deci că integrarea în activitățile tipice ale societății moderne și adoptarea unui mod de viață caracteristic acesteia tind să fie asociate cu o talie mai redusă a familiei, deși, după cum se poate observa, diferențele nu sînt foarte mari. Dincolo de aceste diferențe, tipul de familie extinsă tinde să fie caracteristic populației de romi, indiferent de modificările care au avut loc în modul lor de viață socială. Pe de altă parte însă **tradiția și condițiile dificile de viață** acționează în sensul menținerii unei talii mari a familiei de romi. În familiile în care bărbatul nu are nici o profesie, numărul de persoane este cel mai mare (7,23).

Tipul de căsătorie

În comunitatea de romi există tradiția nelegalizării căsătoriei, aceasta realizîndu-se pe baza înțelegerii dintre familii.

Datele noastre indică existența unei mari inerții a căsătoriei tradiționale nelegalizate:

Căsăt. legalizate 910 = 58,9 %
Căsăt. biserică *) 36 = 2,3 %
Căsăt. înțelegere 598 = 38,7 %

*) Cele mai multe dintre acestea fiind realizate doar la biserică, fără a fi legalizate.

Dacă în comunitățile de romi tradiționale, foarte coezive, legalizarea căsătoriei nu aducea o creștere substanțială a coeziunii familiei și a obligațiilor față de copii, în condițiile în care comunitățile de romi cresc și devin tot mai laxe, nelegalizarea căsătoriilor devine un factor puternic de scădere atât a coeziunii și durabilității familiei, cât și a responsabilității față de copii. În plus, cuprinderea romilor în sistemele de asistență socială (alocații pentru copii, pensii etc.) a reprezentat un factor important de stimulare a legalizării căsătoriei.

Numărul încă mare de căsătorii nelegalizate se explică prin faptul că, pe de o parte, comunitățile de romi prezintă încă un grad ridicat de coezivitate, iar pe de altă parte, mulți romi nu sînt încă cuprinși în sisteme oficiale de muncă și asigurări care conferă o serie de drepturi și obligații asociate cu căsătoria legalizată.

Există o variație semnificativă a proporțiilor de casatorii legalizate în funcție de anumiți parametri, care să ne indice tendințele și ritmurile acestora ?

Din **LFPD** (Tabelul 7.4), factorii care contribuie independent la creșterea proporției de căsătorii legitime sînt: **nivelul școlar al femeii, vîrsta femeii, calitatea de salariat a soțului, autoidentificarea ca român și deținerea de către soț a unei profesii moderne.**

Tabel 7.4 - Factorii care determină legalizarea căsătoriilor (LFPD, coef.beta)

Nivel educație femeie	,13
Vîrstă femeie	,13
Bărbatul salariat	,10
Autoident. român	,08
Bărbatul are prof. mod.	,06

O primă observație: toate grupările realizate în funcție de diferite caracteristici, chiar cînd prezintă diferențe semnificative, sînt asociate cu o proporție semnificativă de căsătorii nelegalizate.

O a doua observație se referă la influența curioasă a vârstei. Datele noastre nu indică o evoluție de la o generație la alta, în sensul că generațiile mai tinere ar avea un comportament diferit față de căsătorie decât generațiile mai în vârstă.

Tabel 7.5-Proporția căsătoriilor legalizate din total (%)

Pînă la 21 ani	34,4
21-24	57,3
25-28	62,2
29-32	59,2
33-40	63,1
41-60	63,5
peste 60	70,6

Dimpotrivă, proporția căsătoriilor nelegalizate la vârstele tinere este foarte ridicată. De abia după 20 de ani și în mod special după 25 de ani, crește rapid proporția căsătoriilor legalizate. Două explicații pot fi invocate.

În primul rînd un factor referitor la stabilitatea căsătoriilor legalizate/nelegalizate. Probabil că legalizarea este un element stabilizator al căsătoriei, rămînînd mai stabile în mod special căsătoriile legalizate. Celelalte pot să se destrame și să se reînchege pînă cînd se recurge la legalizare.

Un al doilea factor ar putea fi identificat în regresul social-economic al populației de romi din ultimii ani. S-ar putea emite ipoteza că procesul de industrializare și urbanizare desfășurat rapid în anii '60 și '70 a inițiat o tendință de schimbare semnificativă a modului de viață al romilor.

Declinul economic început în 1980 și accentuat după Revoluție pare nu doar să fi stopat schimbările, ci chiar să fi produs un regres spre caracteristicile tradiționale de viață.

Dificultățile economice actuale fac ca tinerii să tindă mai mult decât înainte să rămînă în comunitățile lor, împreună cu familia, fapt care s-ar putea să explice de ce la vârstele tinere numărul căsătoriilor nelegalizate este mai mare decât la celelalte vârste.

Profesiile tradiționale și deci apartenența la comunități care își mențin odată cu profesia și tipul de viață tradițional este asociată cu un număr mai ridicat de căsătorii nelegalizate. La limita cealaltă,

profesiile moderne, și în mod special poziția de salariat, sînt asociate cu o proporție mult mai ridicată de căsătorii legalizate.

Table 7.6 - Proporția căsătoriilor legalizate în raport cu profesia soțului

	%	Semn.
Prof. tradiționale	31,1	
Fără profesie	59,2	0,000
Prof. moderne	70,5	0,000

Între salariații fără calificare și cei calificați (bărbați și femei) nu apar diferențe. Probabil că însuși faptul de a fi salariat, cu includerea într-un sistem de drepturi care implică legalizarea căsătoriei, duce la creșterea accentuată a proporției legalizării.

Tabel 7.7 - Proporția căsătoriile legalizate în funcție de tipul de autoidentificare

	%	Semn.
Romi-români	75,3	
Vătrași	72,4	NS
Romi	63,1	0,01
Celelalte neamuri	49,8	0,000

Cu cît neamul își păstrează mai mult izolarea profesională și socială de alte grupuri de romi, cu atît proporția căsătoriilor legalizate este mai redusă. De exemplu:

- Rudari 32,1
- Căldărari 29,2

Romii care trăiesc în **comunități omogene** recurg semnificativ mai puțin frecvent (58%) la legalizarea căsătoriei decît romii care trăiesc **dispersat** (69%). Această tendință este explicabilă prin faptul că forțele comunitare fiind puternice fac redundantă legalizarea ca instrument al stabilității familiei. Se mai adaugă probabil și gradul de modernizare mai accentuat al modului de viață al romilor care trăiesc dispersat.

Același lucru se întîmplă și în funcție de tipul de localitate. În **orașele mari**, proporția căsătoriilor legalizate (65%) este ușor, dar semnificativ mai ridicată decît în **orașele mijlocii, mici și sate** (59%). Explicația stă probabil în două variabile implicate: tipul de comunitate (în orașul mare romii dispersați sînt mai frecvenți) și în gradul

de modernizare a vieții mai accentuat în orașele mari.

Dinamica căsătoriei

Căsătoria în populația de romi pare a fi mai labilă decât în populația majoritară. Cuplurile se destramă și se recompun cu mai multă ușurință. Aproximativ o **cincime** din persoanele mature considerate în eșantionul nostru au mai fost căsătorite înainte de căsătoria actuală. Există o serie de factori facilitanți pentru această labilitate: **familia lărgită** care asigură o protecție satisfăcătoare noilor cupluri, **lipsa unor proprietăți imobiliare** care să ridice probleme complicate pentru acumularea și împărțirea lor, caracterul **nelegalizat** al căsătoriei.

Tabel 7.8 - Proporția de bărbați și femei din cuplul actual care au mai fost căsătoriți (%)

- Bărbați 22,1
- Femei 19,7

Cauzele dezagregării cuplurilor nu sînt în primul rînd cele naturale (moartea unui soț), ci separarea.

Tabel 7.9 - Modalitatea dezagregării căsătoriei anterioare(%)

- Moartea partenerului 12,5
- Divorța 15,3
- Despărțire 71,9

Cei mai mulți recăsătoriți nu au fost căsătoriți legal, separîndu-se doar, numărul despărțirilor fiind de aproape 5 ori mai mare decât al divorțurilor.

Tradițional, ca un complement al acceptării unei fluidități ridicate a căsătoriilor, există o acceptare ridicată a copiilor cu care noii parteneri vin din căsătoriile anterioare. Mulți romi au accentuat faptul că ei “iubesc copiii cu care partenerul vine, la fel ca pe propriii copii”. Dintre cei care au mai fost căsătoriți, proporția celor care vin cu copii din căsătoriile anterioare este ridicată.

Tabel 7.10 - Proporția celor care vin cu copii din căsătoriile anterioare

- Bărbați 149 = 41,7%
- Femei 203 = 57,5%

Și în tradiția populației de romi femeia este aceea care păstrează

ză copiii, dar se pare că într-o proporție mult mai scăzută decât în cazul populației române. Există o proporție ridicată de bărbați care vin și ei cu copii în noua căsătorie.

Preluarea a 2-4 copii din căsătoriile anterioare, atât ale soților, cât și ale soțiilor, nu reprezintă o excepție. 11% din totalitatea soților vin în căsătoria actuală cu 485 de copii din căsătorii anterioare, ceea ce reprezintă 6,3% din totalul copiilor pe care femeile din eșantion i-au născut.

Vârsta soției la prima căsătorie

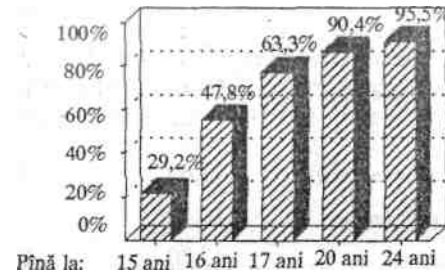
Din punctul de vedere al proceselor demografice vârsta căsătoriei la femei este foarte importantă pentru că influențează capacitatea personală de a planifica dimensiunile familiei. Ea are și alte implicații. Cu cât este mai scăzută, cu atât:

- Nivelul școlar al femeii va fi mai scăzut.
- Nivelul profesional va fi mai scăzut.
- Tendință mai accentuată spre tipul de familie extinsă, tînăra familie trebuind să conviețuiască o perioadă cu familia din care provine.

Între vârsta căsătoriei și aceste caracteristici există o relație de determinare tipic circulară. Nivelul școlar și profesional scăzut al fetei este un factor foarte important care generează căsătoria la o vîrstă scăzută. Pe de altă parte însă perspectiva căsătoriei rapide și a conviețuirii într-o familie extinsă nu stimulează motivația participării școlare, a obținerii unei profesii; iar după căsătorie, dispar condițiile favorabile continuării școlii și obținerii unei profesii. Vîrsta tînăra a căsătoriei, în special la băieți, le conferă acestora o **secu-ritate** sporită: familiile în care continuă să trăiască le oferă condițiile de viață, chiar dacă ei nu pot să cîștige singuri cele necesare vieții. În plus, acest fapt reprezintă o sursă importantă a **preluării modului de viață al părinților**: ei se socializează și ca maturi nu în colectivitate, în sistemele extrafamiliale de activitate economică, ci în cadrul familiei solidare, caracterizată de pattern-uri specifice de activitate. Vîrsta scăzută a căsătoriei, în special la băieți, este un factor important de continuitate, de conservare a tradiției. Și, desigur, un factor al solidarității familiale ridicate.

În eșantionul nostru vârsta căsătoriei la femei este foarte scăzută. Fetele încep să se căsătorească de la 12 ani. **VÎRSTA MEDIE A FETEI LA CĂSĂTORIE ESTE DE 17 ani**, față de **22,25** ani cît este în cazul întregii populații.

- Grafic 7.2 - Prima căsătorie la fete a avut loc pînă la vîrsta de..., (inclusiv)

Pînă la 17 ani aproape două **treimi** dintre fete sînt deja căsătorite.

Interesant este faptul că vîrsta căsătoriei la **tînăra generație** (cea a copiilor cuplului analizat) nu tinde să crească, ci, dimpotrivă, chiar să scadă., Pattern-ul tradițional se păstrează și în această privință. Vîrsta medie a căsătoriei la fetele generației tinere este de **16,7** ani, iar la băieți, de **18,3**. Doar 4,2% dintre fetele din noua generație sînt căsătorite la peste 20 de ani.

Analiza factorilor care produc variația vîrstei la căsătorie confirmă concluzia formulată și cu ocazia analizelor anterioare: pattenul, căsătoriei timpurii se menține la toate grupările de romi, indiferent de criteriile utilizate; factorii care desemnează modernizarea tind să fie asociați cu o creștere semnificativă, dar nu spectaculoasă a vîrstei la căsătorie.

Din complexul de factori ai **LFPD**, doar doi aduc în această privință contribuții independente semnificative:

Tabelul 7.11 - Determinanții vîrstei căsătoriei la fete (coeficienți beta).

- Nivelul școlar al fetei +,18
- Autoidentificarea român +,09

Luați separat, și alți factori contribuie semnificativ la variația vîrstei căsătoriei.

Calificările și ocupațiile mai moderne, atît la bărbați cît în special la fete, sînt asociate cu o vîrsta la căsătorie a soției mai ridicată.

Tabel 7.12 - Variația vârstei primei căsătoriei a fetelor în funcție de diferiți factori

		Vârsta la căsătorie	Semn.dif.
Soț:	Prof.trad.	16,40	
	Prof.moderne	17,40	0,000
	Salariați necalificați	16,70	
	Salariați calificați	17,60	0,000
	Af.cont propriu	16,40	
	Salariați	17,20	0,000
Soție:	Salariate necalif.	16,72	
	Salariate calif.	18,63	0,000

Tipul de comunitate de romi: romii care trăiesc dispersați tind să se căsătorească ceva mai târziu (17,3 ani) decât cei care trăiesc în comunități omogene (16,9).

Neamul generează diferențe importante. Pentru ilustrare, vom da câteva diferențe care sînt semnificative statistic:

Tabel 7.13 - Vârsta fetelor la căsătorie la diferite categorii de romi

Categorii romi	Vârsta la căsătorie	Semnificație
Ursari	15,8	
Vătrași	16,8	,01
Romi	16,9	
Romi maghiarizați	17,2	
Romi românizați	18,0	,001

După cum se poate observa, există o variație semnificativă între diferitele grupări de romi, dar toate prezintă o vîrstă medie a căsătoriei femeilor semnificativ mai scăzută decât a populației de neromi.

Capitolul 8. NATALITATEA

O caracteristică care “sare în ochi” a populației de romi este natalitatea ridicată. Dacă populația majoritară a cunoscut o scădere spectaculoasă a natalității în ultimele decenii, acest lucru nu pare să fie adevărat decât în mult mai redusă măsură în ceea ce privește pe romi.

Vârsta soției la prima naștere

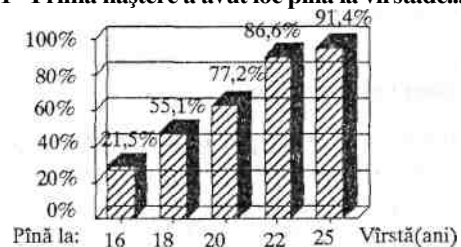
Vârsta femeii la prima naștere este o variabilă-cheie a planificării familiale. Cu cât ea este mai scăzută, cu atât este mai probabilă ca aceasta să aibă o capacitate mai redusă de planificare familială.

Femeile din eșantionul nostru nu numai că se căsătoresc foarte tinere, dar totodată ele nasc și foarte devreme.

Vârsta medie la prima naștere = 18,5 ani

Intervalul: 13 ani / 39 ani

Grafic 8.1 - Prima naștere a avut loc pînă la vîrstade... (inclusiv)

Pînă în 20 de ani, marea majoritate a femeilor care nasc au născut deja unul sau mai mulți copii.

Dintre factorii **LFPD**, profesiile de tip modern în cazul ambilor soți și autoidentificarea ca român aduc contribuții independente la creșterea vârstei primei naș-teri.

Tabel 8.1 - Factorii determinanți ai vârstei la prima naștere (LFPD)

• Soție prof. modernă	+ ,23
• Autoïd. român	+ ,08
• Soț prof. modernă	+ ,07

Calificarea și ocupația soțului/soției în profesii moderne, cât și gradul de calificare sînt asociați cu vîrsta la prima naștere semnificativ mai ridicate.

Tabel 8.2 - Vîrsta primei nașteri în funcție de diferite caracteristici.

		Vîrsta primei nașteri	Semn. dif.
Soț:	Salariat necalif.	18,2	
	Salariat calif.	19,3	,000
	Prof. trad.	18,1	
	Fără prof.	18,2	
	Prof. moderne	19,1	,000
Soție:	Salariată necalif.	18,4	
	Salariată calif.	20,8	,000

Tipul de localitate și tipul de locuire (comunități omogene/dispersate) nu sînt asociate cu diferențe semnificative în ceea ce privește vîrsta la prima naștere.

Natalitatea și dinamica ei

Cercetarea noastră oferă posibilitatea de a face unele estimări asupra natalității populației actuale și a dinamicii acesteia pe trei generații:

- **Generația ascendentă (părinții cuplului de referință, indiferent dacă aceștia mai sînt sau nu în viață)**
- **Generația cuplului de referință**
- **Generația descendentă (copii căsătoriți ai cuplului de referință)**

GENERAȚIA ASCENDENTĂ CUPLULUI DE REFERINȚĂ. Două întrebări solicitau subiecții să indice cîți frați/surori au ei și respectiv soțul/soția. *)

În familiile soțului: **5,13** copii în viață/familie

În familiile soției: **5,08** copii în viață/familie

Pe ansamblu: 5,10 copii în viață/familie.

*) NOTĂ. Trebuie să avem o anumită prudență față de aceste date, ele prezentînd cîteva distorsiuni sistematice.

- În primul rând, ele supraestimează numărul de copii, ignorând familiile care nu au avut nici un copil și care nu au fost, natural, luate în calcul. Este însă probabil că numărul de familii fără nici un copil din acea generație este foarte scăzut, practic neglijabil.

- În al doilea rând, este posibilă o anumită ambiguitate a datelor. Pe de o parte, datele par să subestimeze numărul real de copii. Întrebarea din chestionar se referea la cîți **frați/surori au cei doi soți**. În mod normal deci datele ar trebui să se refere doar la frații/surorile aflate în prezent în viață, nu și la cei morți. Se pare însă totuși că cei mai mulți subiecți au luat în calcul toți frații/surorile pe care i-au avut. O parte dintre frați/surori au murit pînă la vîrsta de un an. O estimare a numărului acestora poate fi făcută. Subiecții au fost solicitați să indice cîți frați/surori au murit pînă la 1 an. În total au fost declarați 681 de copii morți pînă la această vîrstă, ceea ce reprezintă, dacă îi raportăm la cele 3355 de familii ale cuplului de referință 0,2 copii morți pînă la 1 an/familie sau 40 de copii sub 1 an la 1000 de copii. Pe lîngă aceștia probabil că au mai murit și alți frați/surori, la vîrste mai ridicate. Deci, numărul de copii maturi ai acestei generații ar putea fi ceva mai mare de 5,10, dar probabil că nu cu mult. Pe de altă parte, unii subiecți s-ar putea să fi luat în considerare și frații/surorile **vitrege**, cu care tatăl lor a venit din altă căsătorie, fapt care ar fi putut mări, dar nu cu mult, numărul de copii născuți de o femeie.

În concluzie, luînd în considerație toate aceste distorsiuni posibile asupra datelor s-ar putea considera că numărul mediu de copii vii născuți de generația ascendentă cuplului de referință ar putea fi cu ceva peste **5,10**, dar probabil că nu cu mult.

GENERAȚIA CUPLULUI DE REFERINȚĂ. La generația de referință - cuplul studiat - media de copii pe femeie, în condițiile în care fertilitatea nu este încheiată pentru multe dintre ele, este de **4,35** (7665 copii la 1757 mame) față de **1,79** copii/femeie pe întreaga populație conform recensămîntului din ianuarie 1992.

10% dintre femeile considerate în cuplul de referință au născut 8 copii sau mai mulți.

4783 dintre copii (62,4%) au 4 sau mai mulți frați născuți de aceeași mamă; iar 3278 (reprezentînd 42,8%) au 5 sau mai mulți frați. La aceștia trebuie adăugați și copiii din alte căsătorii ale soțului/soției, dar care nu reprezintă o proporție prea mare (0,16 copii de femeie căsătorită).

Analiza numărului mediu de copii născuți de femeie în funcție de vîrsta acesteia ne dă o imagine a tendințelor:

Tabel 8.3 - Numărul de copii născuți de o femeie: la populația de romi (cuplul de referință) și la total populație

Vârsta femeii	Pop. de romi	Total populație 1992
Pînă la 15 ani	0,7	-
15-19	1,5	0,06
20-24	2,5	0,6
25-29	3,5	1,5
30-34	4,8	2,0
35-39	5,0	2,1
40-44	5,0	2,3
45-49	4,7	2,3
50-54	4,9	2,2
55-59	5,5	2,2
60-64	4,5	2,1
Peste 64	4,5	2,5

Cîteva observații se impun din aceste date:

- Fertilitatea debutează la populația de romi rapid, mai devreme de 15 ani, crescînd pînă la vîrsta de 30 de ani cînd se pare că practic se încheie.
- Media copiilor născuți de femeile de peste 30 de ani, considerînd că fertilitatea practic s-a încheiat este de **4,98**.
- Ritmul rapid al creșterii natalității pînă la 30 de ani pare să indice faptul că și natalitatea actualei generații tinere de femei, dacă alți factori nu vor interveni, se va apropia de natalitatea generației mature, adică de **4,98**. Considerînd impactul liberalizării întreprinderilor de sarcini și unele tendințe de modernizare am putea prevedea că ritmul fertilității va cunoaște o anumită încetinire. Neutilizarea însă a mijloacelor contraceptive, deși există o importantă dorință de control, va duce și la actuala generație de mame la o natalitate destul de ridicată. În orice caz, ea nu poate fi inferioară mediei de **4,35**, care este situația actuală.

Am putea deci estima că între generația imediat ascendentă și generația cuplului de referință pare să fie o anumită scădere a natalității, dar nu prea accentuată. Ea poate fi cuprinsă între un minim de **0,12** și un maximum de **0,75 copii**. Am putea deci face estimarea că prin trecerea de la generația precedentă la generația matură actuală se produce o scădere a natalității de probabil 0,5 copii.

Tabel 8.4 - Proportia femeilor din populatia de romi si din intreaga populatie in functie de numarul de copii nascuti.*)

	Romi %	Total pop. '92 %	Dif.
Nici un copil	340=8,5	27,5	-19,0
1 copil	629=15,8	20,4	-4,6
2 copii	626=15,7	26,6	-10,9
3 copii	605=15,2	11,7	+3,5
4 copii	595=14,9	7,0	+7,9
5 copii	530=13,3	3,2	+ 10,1
6 copii	287=7,2	1,5	+5,7
7 copii	134=3,4	,8	+2,6
8 copii	93=2,3	,5	+ 1,8
9 și peste	137=3,4	,7	+2,7

*) Datele cu privire la populatia de romi prezinta o anumita distorsiune: nu au putut fi luate in considerare fetele cuplului de referinta care nu sunt casatorite si deci nu au nici un copil. Numarul fetelor de peste 15 ani necasatorite nefiind proportional foarte ridicat, datorita varstei scazute la casatorie, distorsiunea nu este prea mare. In orice caz, proportia femeilor fara nici un copil pe esantionul de romi trebuie ridicata probabil cu citeva procente, fapt care nu este de natura a modifica sensibil imaginea generala.

NATALITATEA LA GENERAȚIA TÎNĂRĂ. Cercetarea cuprinde și o serie de date despre copiii căsătoriți ai cuplului de referință. Există tendința ca generația tînără să prezinte o natalitate mai scăzută ?

Cele 1804 cupluri analizate în cercetarea noastră au 1919 copii căsătoriți.

Cei 1919 copii căsătoriți au pînă în momentul de față **4571** de copii, ceea ce înseamnă deja **2,38** copii în medie pe familie tînără. Aceste date nu indică deci vreo tendință marcată de scădere a natalității la noua generație. 14,3% dintre cuplurile tinerei generații au deja 5 copii și peste (3 dintre ei avînd chiar 12); 15,3% nu au încă nici un copil. Copiii căsătoriți ai cuplului de referință sînt însă foarte tineri, fertilitatea lor nefiind încă încheiată.

Tabel 8.5 - Proportia familiilor din generatia tinara in functie de numarul de copii

Nr. copii	Nr. familii	%
0	296	15,3
1	464	23,9
2	372	19,2
3	302	15,6
4	226	11,7
5	169	8,7
6	65	3,3
7	15	0,8
8	14	0,7
9	6	0,3
10	6	0,3
11	3	0,2

Dacă generația matură actuală de femei are în medie 36 ani, atunci generația copiilor acesteia trebuie să aibă o medie de vârstă relativ scăzută: 20-22 de ani. Media de 2,38 copii/femeie este apropiată de media de 2,5 copii în intervalul de vârstă 20-24 la cuplul de referință (Tabel 8.3). Acestei generații îi mai rămân deci aproximativ 8 ani de vârstă fertilă. Dacă nu intervin factori noi, fertilitatea actualii generații tinere se poate apropia de cea a generației mature. Doar o politică foarte activă de încurajare a planificării familiale ar putea duce la scăderea natalității la actuala generație tinăra spre **3 - 3,5, ceea ce ar reprezenta o performanță ieșită din comun.**

STUDIU DE CAZ. *) O analiză întreprinsă pe 5 zone din București pare să indice însă o modificare a acestei tendințe.

Nașteri:	1989		1991			
	Români	Romi	Români		Romi	
				% față de '89		% față de '89
	666	156	402	60,4	64	41,0

*) Studiul de caz a fost realizat de Bebe Ciubotaru și a cuprins cea mai mare parte a unui sector din București.

Dacă comparăm anul 1989 - ultimul an prezidat de vechea politică demografică - cu 1991 - primul an în care liberalizarea

avorturilor a putut lucra în mod total, vom găsi o scădere **diferențiată** a ratei nașterilor la romi și la restul populației. La romi scăderea este mai accentuată. Dacă comparăm estimările pe care le putem face pe baza eșantionului nostru (generația cuplurilor de referință și cea a copiilor lor) cu datele oferite de recensămintele din 1977 și 1992, situația este următoarea:

Copii la 1000 femei

- Populația de romi 3 440 *)
- Întreaga populație ('77) 2 034
- Întreaga populație ('92) 1 790

*) Cifra obținută pe eșantionul nostru trebuie scăzută puțin pentru că nu au putut fi considerate fetele de peste 15 ani necăsătorite; proporția acestora este însă relativ redusă datorită vârstei scăzute a căsătoriei.

Factori care influențează natalitatea

Din lista factorilor posibil determinanți (**LFPD** la care am adăugat și **vârsta la prima naștere**), o influență semnificativă independentă asupra numărului de copii născuți o au:

Tabel 8.6 - Contribuția independentă a factorilor din LFPD la explicarea natalității

	Coef.beta
• Niv. școlar femeie	-,20
• Vârsta primei nașteri	-,18
• Niv. școlar bărbat	-,10
• Femeie salariată	+,06
• Bărbat salariat	+,05

După cum se observă, nivelul școlar (al ambilor soți) este un factor determinant important al numărului de copii: nivelul școlar mai ridicat este asociat cu un număr mai redus de copii. În același fel acționează și vârsta primei nașteri: cu cât ea este mai ridicată, cu atât numărul de copii născuți este mai redus. De remarcat că **vârsta la prima naștere** acționează **independent** de nivelul școlar al soției.

Interesant este faptul că există o relație pozitivă între situația de salariat și numărul de copii. O asemenea relație pozitivă poate fi explicată în felul următor: un număr mare de copii exercită o presiune asupra părinților de a obține venituri salariale și în consecință de a fi salariați.

O variabilă importantă care contribuie la variația numărului

de copii este și vârsta căsătoriei femeii. Cu cât ea este mai ridicată, cu atât numărul de copii este mai redus. Această relație este valabilă și în cazul generației tinere de mame (copiii cuplului de referință) - Tabelul 8.7

Tabel 8.7 - Numărul de copii în funcție de vârsta femeii la prima căsătorie

Vârsta căsătoriei	Nr. mediu de copii
• Până în 12 ani	3,10
• 13 - 15 ani	2,55
• 16 - 17 ani	2,44
• 18 - 20 ani	2,41
• 21 și peste	1,66

Explicația este dublă. Pe de o parte, o vârstă mai ridicată de căsătorie este asociată cu un mod de viață mai puțin tradițional care, la rândul său, este asociat cu un număr mai redus de copii. Pe de altă parte, putem presupune și o relație directă de determinare: posibilitatea unei planificări efective a dimensiunilor familiei se accentuează de abia după 20 de ani, ea fiind minimă la fetele căsătorite sub 13 ani.

Calificarea soțului/soției este și ea un determinant important al numărului de copii născuți.

Tabel 8.8 - Relația dintre calificare/profesie și numărul de copii

		Nr. copii	Semn
Soț	Salariat calificat	3,85	
	Salariat necalificat	4,58	,000
Soție	Salariată calificată	3,22	
	Salariată necalificată	4,58	,000
Soț	Prof. modernă	3,90	
	Prof. tradițională	4,13	
	Fără profesie	4,53	,000

Faptul că cei fără profesie tind să aibă mai mulți copii poate sugera ipoteză că numărul de copii reprezintă și efectul unei crize a modului de viață, a unei vieți “de azi pe mâine”.

Apare o tendință, la limita semnificației statistice, ca în orașele mari natalitatea să fie mai scăzută decât în celelalte tipuri de localități.

Autoidentificarea este asociată semnificativ cu numărul de copii:

Tabel 8.9 - Autoidentificarea și numărul de copii

	Nr. mediu copii/familie	Semn.
• Români	4,40	,001
• Romi	3,80	
• Id. neam	4,42	
• Maghiari	4,63	,05

Și tipul de localitate și de comunitate sînt asociate cu diferențe în numărul de copii. Numărul mediu de copii născuți de femeile din orașe mari sau în celelalte tipuri de localități este de 4,24 față de 4,41 (semnificativ la probabilitate=0,000); romii care trăiesc în comunități omogene față de cei care trăiesc dispersați, au de asemenea mai mulți copii: 4,44 față de 4,22 (semnificația la ,000).

După cum se poate observa, toți factorii asociați cu viața modernă (nivel școlar mai ridicat, calificare, locuință în oraș mare, dispersat în masa comunității, vîrstă de căsătorie mai ridicată și în mod special vîrstă mai ridicată la prima naștere) influențează semnificativ o scădere a natalității, dar nu foarte accentuată.

Număr de copii doriți

Orice planificare familială începe cu stabilirea numărului de copii pe care familia respectivă îi dorește sau îi mai dorește.

Luînd în considerație numai femeile la vîrstă fertilă (pînă la 50 de ani), situația este cea din graficul 8.2.

Grafic 8.2 - Cîți copii mai vor familiile în care femeia se află la vîrstă fertilă

După cum se poate observa, există o largă intenție de a nu mai avea copii în plus decît cei existenți (**trei sferturi dintre femeile la vîrstă fertilă**). Dacă raportăm însă această intenție la faptul că media

copiilor născuți este deja de 4,4, ea nu mai este atât de spectaculoasă. În general, femeile din eșantion în marea lor majoritate au născut numărul de copii dictat de pattern-ul tradițional. Este însă importantă schimbarea de mentalitate: dorința de a controla numărul nașterilor. Există totuși un număr important de femei - **17%** - care manifestă atitudinea tradițională în raport cu numărul nașterilor: "câți copii vor veni".

Este interesant de aceea să identificăm factorii care ar putea explica variațiile acestei atitudini și care au efecte importante asupra dinamicii natalității.

Pentru a determina cu mai multă claritate variația dorinței de a controla numărul nașterilor, vom folosi o scală de la 1 (câți vor mai veni, deci lipsa completă a planificării familiale) la 7 (nici unul, dorința stopării complete a natalității). Din **LFPD**, următorii factori aduc o contribuție independentă semnificativă:

Tabel 8.10 - Factorii din LFPD care aduc o explicație semnificativă ia variația dorinței de planificare a familiei

	Coef. beta
• Vîrsta femeii	+ ,27
• Niv. școlar femeie	+ ,15
• Nr. copii născuți	+ ,11
• Autoid. român	+ ,08

Tabel 8.11 - Dorința de planificare familialii în raport cu vîrsta femeii

	Cîți vor mai veni	Nici unul
Pînă la 19 ani	38,5%	30,8%
20-24	26,4%	51,8%
25-29	23,0%	65,0%
30-34	17,6%	74,9%
35-39	15,9%	79,8%
40-44	7,3%	89,2%
45-49	5,1%	92,9%

Să începem cu **vîrsta** (Tabelul 8.11). În primul rînd să observăm că dorința de control al nașterilor variază în raport cu ciclul de viață: în prima parte a vieții, dorința de control al nașterilor este semnificativ mai scăzută, ea accentuîndu-se pe măsură ce crește vîrsta și se atinge numărul de copii oarecum conținut în pattern-ul cultural.

În mod secundar pare să se contureze și o nouă tendință: anumite cupluri, chiar foarte tinere adoptă perspectiva planificării numărului de copii, independent de numărul de copii. Din aceste date se pot desprinde două tendințe ce par independente. Să privim la coloana din stînga: “cîți copii vor mai veni”. În general, doar o mică parte dintre familii mai sînt caracterizate de această filosofie tradițională (în jur de o treime sau mai puțin). La vîrstele mai scăzute - pînă în 30 de ani, dar mai ales pînă în 21 de ani - o asemenea filosofie este mai prezentă. După 30 de ani tot mai multe femei încep să-și pună problema controlului nașterilor. Dacă privim coloana din dreapta – “nici un copil” - observăm că pattern-ul remarcat anterior se menține: avansul în vîrstă duce la creșterea rapidă a proporției acestei atitudini. Totodată se observă însă că și la vîrstele scăzute există o proporție substanțială de femei care adoptă o asemenea atitudine.

Independent de vîrstă, **numărul de copii** contribuie și el semnificativ la dorința de planificare a familiei.

Datele din tabelul ce urmează ne indică o largă variație de atitudini. Sînt familii fără nici un copil sau cu unul sau doi și care nu mai doresc copii. Cel puțin la nivelul dorinței, aceste familii se comportă diferit de pattern-ul tradițional. În special după 2 copii crește rapid proporția celor care nu mai vor copii. La 4 sau mai mulți copii aproximativ 80% din familii nu mai vor copii, dar există mereu cel puțin 10-15% familii care, indiferent de numărul de copii, nu au nici o intenție de control al nașterii.

Tabel 8.12 - Dorința de planificare familială în raport cu numărul de copii deja născuți (în procente)

Nr. copii existenți	Nici unul	1 copil	2-5 copii	Cîți vor mai veni
0 copii	34,6	23,1	11,5	30,8
1 copil	40,9	24,2	10,6	24,2
2 copii	66,3	5,3	4,2	24,2
3 copii	73,7	3,2	1,8	21,2
4 copii	81,6	2,0	2,4	14,0
5 copii	85,2	3,2	2,4	9,2
6 copii	80,4	2,0	2,0	15,7
7 și peste	81,6	4,0	1,5	12,9

Veniturile de care familia dispune **nu au** o influență semni-

ficativă asupra dorinței de planificare a familiei. Doar dacă considerăm estimarea subiectivă a standardului de viață, scăderea acestuia are o ușoară influență negativă asupra dorinței de a avea copii (Coef.beta = -,05).

Putem spune deci că într-o mai mică măsură nevoia, și mai mult **modernizarea** sînt factori activi de reorientare în acest domeniu.

Tipul de profesie este important în orientarea spre planning familial:

Tabel 8.13 - Profesia și dorința de a mai avea copii:

	Nici unul %	Unul sau câți vor mai veni %	Semn.
• Prof.trad.	58,9	41,1	
• Fără prof.	71,0	29,0	,000
• Prof. moderne	79,2	21,9	,01

Salariații calificați au o dorință mai ridicată de a planifica familia decît salariații necalificați ($p > 0,01$).

Tipul de comunitate de romi și de localitate nu influențează această orientare.

Autoidentificarea este asociată cu variații semnificative: romii care se autoidentifică ca români au o dorință mai ridicată de a planifica dimensiunile familiei. Și între diferitele neamuri există diferențe semnificative: de exemplu văturașii în raport cu celelalte neamuri luate împreună manifestă o dorință mai accentuată de planificare familială; romii care se identifică ca maghiari au dorința cea mai redusă de a recurge la planificarea familială.

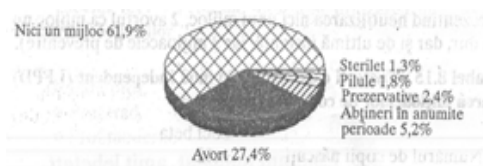
Mijloace de planificare familială

După cum s-a putut vedea, există o dorință puternică de a dobîndi controlul asupra nașterilor, de a realiza o **planificare** a taliei familiei. Firesc, următoarea întrebare este: **au familiile capacitatea de a realiza o asemenea planificare?**

Să vedem pentru aceasta dacă femeile utilizează mijloace de control al nașterilor și dacă da, ce mijloace.

Au fost considerate doar familiile în care soția era la vîrstă fertilă. Și pentru că interviul a fost luat uneori bărbatului, sînt destul de frecvente situații în care acesta, din jenă sau necunoaștere, a declarat că nu cunoaște acest aspect. Dintre femeile de vîrstă fertilă cuprinse în eșantion, situația este următoarea (Grafic 8.3).

Grafic 8.3 - Utilizarea mijloacelor de control al nașterilor la femeile fertile

Aproape două treimi dintre femeile cuprinse în eșantion (62%) nu folosesc nici un mijloc contraceptiv. 27% folosesc mijlocul cel mai dur: **întreruperea sarcinii**. Mijloace mai moderne și mai eficiente (pilule și sterilet) sînt folosite doar de 3% dintre femei.

Dorința de planificare familială pentru a fi efectivă trebuie să fie însoțită de capacitatea de a o face și de acțiunea efectivă. Tabelul 8.14 ne indică relația dintre intențiile de planificare și utilizarea efectivă a unei metode de prevenire a nașterii.

Tabel 8.14 - Relația dintre dorința de a planifica nașterile și utilizarea unor mijloace de control

Mai vor/Nu mai vor alți copii	Utilizează un mijloc preventiv	Nu utilizează nici un mijloc
Mai vor	64 19,2%	270 80,8%
Nu mai vor	429 44,5%	534 55,4%

Datele din tabel indică o discordanță între dorința familiilor de a controla nașterile și capacitatea efectivă de a o face. Mai mult de jumătate dintre subiecții care ar dori să controleze nașterile (55%) declară că nu folosesc nici un mijloc contraceptiv. Este firesc în schimb ca marea majoritate a celor care mai doresc copii (imediat sau poate peste o perioadă de timp) să nu folosească asemenea mijloace (81%). Ar trebui să luăm în considerare aici un fapt interesant. Operatorii de teren au sesizat un nivel ridicat de pudoare la țigănci atunci cînd vorbesc despre viața lor sexuală, nu numai față de străini, ci chiar și față de proprii lor soți. Unele femei au cerut să discute cu operatoarea de teren aceste probleme nu în prezența soțului. S-ar putea ca un număr dintre cele care utilizează efectiv mijloace contraceptive să nu fi declarat că o fac. Nu există însă, se pare, șansa ca această particularitate să distorsioneze important imaginea oferită de date.

Care sînt factorii care influențează recurgerea activă la mijloace

de planificare a familiei ? Am utilizat pentru a măsura acest comportament de a recurge la mijloace contraceptive **o scală de la 1 la 3** (1 reprezentând neutilizarea nici unui mijloc, 2 avortul ca mijloc nu numai dur, dar și de ultimă instanță, iar 3 mijloacele de prevenire).

Tabel 8.15 - Factorii care explică în mod independent (LFPD) utilizarea mijloacelor de control al nașterilor

	Coef.beta
• Numărul de copii născuți	+ ,12
• Vîrsta soției	- ,12
• Nivel școlar soție	+ ,07
• Nivel școlar soți	+ ,07
• Soțul este salariat	+ ,06

Vîrsta, menținînd sub control **numărul de copii născuți**, este un factor determinativ foarte important, dar cu acțiune negativă: cu cît crește vîrsta, dorința, și probabil și priceperea, de a recurge la mijloace de contracepție scade semnificativ. Faptul că **numărul de copii deja născuți** este de asemenea un factor important al recurgerii la mijloace de control, independent de vîrsta, indică o preocupare pentru talia familiei. **Nivelul de educație al cuplului** contribuie și el la recurgerea la mijloace de control al nașterilor.

Dacă considerăm doar femeile care nu mai vor copii, femeile foarte tinere par să manifeste o dorință/competență sensibil mai scăzută în planificarea familiei. Poate că aici intervine ca un factor activ obiceiul ca tînăra femeie să trăiască o perioadă de timp în familia bărbatului. Fiind și la o vîrsta foarte tînă (cel mai adesea sub 16-17 ani), ea nu se află într-un mediu în care comunicarea asupra unor probleme de natură intimă să fie favorizată.

Tabel 8.16 - Utilizarea mijloacelor de control al nașterilor, la femeile care nu mai doresc copii, pe vîrste

Vîrsta femeii	Utiliz. mijl.	Nu utiliz.
Pînă în 20 ani	23 25,8%	66 74,2%
Între 21 și 30 ani	184 44,7%	228 55,3%
Peste 30 ani	277 37,5%	461 62,5%

În grupa de vîrsta 21-30 utilizarea mijloacelor contraceptive crește sensibil, scăzînd apoi după 30 ani. Probabil că femeile mai în vîrsta nu știu să utilizeze astfel de mijloace, deși, din datele prezentate mai sus, reiese că pe măsură ce crește vîrsta, dorința de control al nașterilor este mai mare.

Tipul de profesie a soțului aruncă o lumină interesantă.

Tabelul 8.17 - Profesia soțului și utilizarea de mijloace de control al nașterilor

	Soția folosește miji. contraceptive %
• Fără prof.	29,2
• Prof.trad	40,0
• Prof.moderne	42,3

Lipsa de profesie probabil că este asociată cu un grad mai scăzut de utilizare a mijloacelor de control al nașterilor datorită lipsei de informare și a unei posibile stări de resemnare.

Tipul de comunitate (omogen/dispersat) nu este asociat cu diferențe.

Persoanele care locuiesc în **orașe mari** tind să recurgă mai frecvent la mijloace de control al nașterilor decât cele care locuiesc în orașe mijlocii/mici sau în sate (dif. semn. la $p > 0,01$).

Din întreagă această analiză reiese cu claritate că **dorința de control al nașterilor** este mult mai ridicată decât **competența/opor-tunitatea** de a o face efectiv.

Capitolul 9. ȘCOALA

Nivelul școlar.

Școala reprezintă o resursă importantă atât profesional-economică, cât și a modernizării modului de viață. Și invers, lipsa școlii este o piedică importantă în schimbarea modului de viață, în adaptarea eficientă pe lung termen la condițiile social-economice aflate în schimbare rapidă.

GENERAȚIA MATURĂ (cuplul de referință). Situația școlărității la generația matură, reprezentată în eșantionul nostru de cuplurile de referință, este prezentată în tabelul 9.1.

Tabel 9.1 - Nivelul școlar al generației mature

Nivel școlar	Bărbați		Femei		Total	
		%		%		%
Nici o clasă	233	14,5	507	28,7	740	22,0
Șc. primară incompletă	66	4,1	115	6,5	181	5,3
Șc. primară completă	423	26,4	438	24,8	861	25,2
Gimnaziu incomplet	147	9,2	141	8,3	288	8,5
Gimnaziu complet	620	38,7	516	29,2	1136	33,7
Liceu	95	5,9	39	2,1	131	3,9
Postliceal	18	1,1	6	0,3	24	0,7

Din aceste date se pot desprinde câteva concluzii generale:

- Proporția analfabeților (cei care nu au mers deloc la școală sau, probabil forțați mai mult de autoritățile locale, au urmat câteva clase, dar nu au terminat ciclul primar) este foarte ridicată: 27,3%.
- Datele sugerează o anumită planificare a participării școlare la nivelul generației mature din prezent (și a părinților lor, evident) de a termina anumite cicluri școlare. Cei care merg la școala primară, marea majoritate o termină. Același lucru este valabil și pentru ciclul gimnazial sau liceu. Există deci dorința la o anumită parte a populației de romi de a orienta pe copii spre realizarea unor cicluri școlare. Altfel, pierderile pe parcurs ar fi fost sensibil mai ridicate.

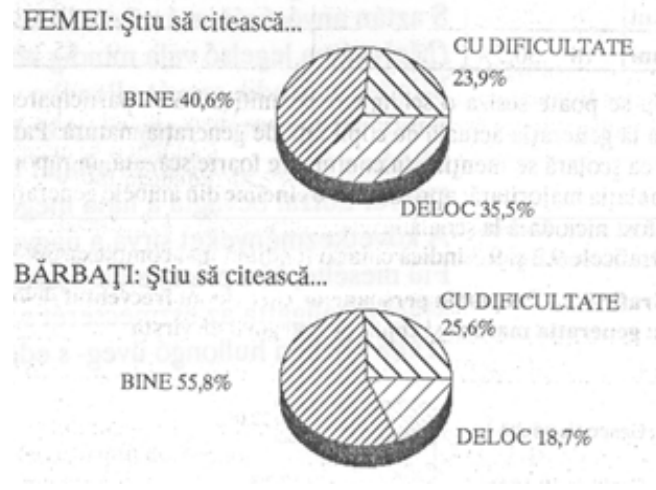
Cele mai multe pierderi au avut loc pe parcursul ciclului gimnazial (8,5%).

- Nivelul școlar al femeilor este sensibil mai scăzut decât cel al bărbaților. Numărul analfabeților (cei care nu au urmat nici o clasă sau nu au terminat ciclul primar) este de 18,6% la bărbați și de 35,2% la femei, deci aproape dublu. Absolvenții de liceu sînt 5,9% în cazul bărbaților și 2,1% în cel al femeilor; de aproape trei ori mai ridicat deci. Există însă o tendință clară și pentru o parte a populației feminine de a urma școala, cel puțin la nivelurile ei medii: gimnaziu și liceu. O treime dintre ele (31 %) au terminat gimnaziul sau mai mult. Pentru bărbați, proporția este sensibil mai ridicată: aproape jumătate (45,6%).

- Învățămîntul postliceal/universitar este mai degrabă o excepție în populația studiată.

Eficiența participării școlare poate fi estimată prin indicatorul sintetic cel mai elementar al “științei de carte”, **fluența cititului**. (Graficul 9.1)

Grafic 9.1 - Fluența cititului la generația matură.

Aproape jumătate din populația de romi adultă (56% dintre bărbați și 41% dintre femei) știu să citească bine, conform cu propriile declarații. Cealaltă jumătate fie nu știe să citească deloc, fie cu dificultate, ceea înseamnă în fapt analfabetism.

NOUA GENERAȚIE. Apar sau nu diferențe în nivelul școlar între generația copiilor actuali (persoanele sub 16 ani din familiile analizate) și părinții lor? Comparația este dificilă pentru că noua

generație de pînă la 16 ani nu are încă ciclul școlar încheiat. Unele concluzii pot fi însă trase.

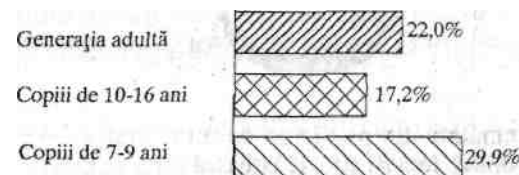
Tabel 9.2 - Participarea școlară a copiilor

Vîrstă:			Merg la școală		:			
	Regulat		Cînd și cînd		A întrerupt		Nu a mers de loc	
7 ani	44	48,3%	6	6,6%	8	8,8%	33	36,3%
8 ani	108	44,8%	36	14,8%	17	7,0%	81	33,3%
9 ani	121	52,4%	32	13,8%	24	10,4%	54	23,4%
10 ani	152	51,3%	46	15,5%	42	14,2%	56	18,9%
11 ani	109	48,2%	34	15,0%	44	19,5%	38	16,8%
12 ani	133	42,2%	49	15,5%	65	20,6%	67	21,3%
13 ani	113	43,3%	45	17,2%	57	21,8%	46	17,6%
14 ani	109	38,1%	35	12,2%	100	35,0%	22	14,7%
15 ani	78	29,3%	25	9,4%	110	41,3%	52	19,5%
16 ani	18	30,5%	5	8,5%	27	45,8%	9	15,2%

Nu se poate sesiza o schimbare semnificativă în participarea școlară la generația actuală de copii față de generația matură. Participarea școlară se menține în continuare foarte scăzută, în raport cu populația majoritară: aproximativ **o cincime** din ambele generații nu au fost niciodată la școală.

Graficele 9.2 și 9.3 indică chiar o tendință mai complexă.

Grafic 9.2 - Proporția persoanelor care nu au frecventat deloc școala: generația matură și copiii pe categorii de vîrstă

A existat o tendință de creștere a participării școlare la copiii care în 1992 aveau 10-16 ani față de generația matură. Generația de copii care a ajuns însă la vîrstă școlară după revoluție pare să fi regresat dramatic din acest punct de vedere, gradul de școlaritate al

noii generații acum în formare părînd a fi mult mai scăzut decît cel al generației mature. Astfel, la 7-8 ani, cînd se presupune că toți copiii trebuie să fie la școală, 34,2% nu au fost niciodată la școală, iar 7,5% au întrerupt deja școala, ceea ce practic înseamnă același lucru.

Grafic 9.3 - Participarea școlară a copiilor de 10 ani

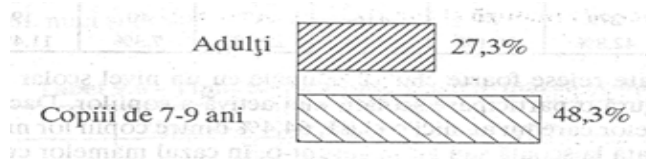

Dacă luăm în considerare, pe lîngă cei care nu au mers deloc la școală, pe cei care au întrerupt școala înainte de a termina ciclul primar de 4 clase, situația pare a fi și mai îngrijorătoare (Grafic 9.4). Din grupul de copii de 7-9 ani la data cercetării, probabil că mai mult de 50% nu vor reuși să termine nici măcar ciclul primar:

29,8% care nu au mers deloc la școală +
 8,7% care deja au întrerupt frecventarea școlii +
 10,0% (estimare probabilă) cei care în momentul actual merg “cînd și cînd la școală” sau încă o frecventează relativ regulat, dar vor înceta să o mai facă

Total probabil: 48,5%

Grafic 9.4 - Proporția generației de maturi și a generației actuale de copii de 7-9 ani (estimare) care nu au terminat/nu vor termina ciclul primar

Proporția celor care nu au frecvent niciodată școala sau care au abandonat-o este la vîrsta de 8 ani de 40%, ceea ce egalează situația caracteristică copiilor de 12-13 ani din eșantionul nostru. Deci doar dacă nici un copil nu ar mai abandona școala după 8 ani, contingentul actual de la 7-8 ani ar menține același nivel școlar ca cel de 12-13 ani. Dar după cum arată datele noastre, de la 8 ani se mai pierd pînă la 12 ani încă 13%.

Această tendință de scădere a participării școlare este confirmată și indirect de proporția, pe vârste, a copiilor care frecventează școala “regulat”. Cum participarea la școală scade rapid pînă la vârsta de 16 ani, ne așteptăm ca, proporția celor care frecventează regulat școala să scadă foarte rapid. Lucrurile nu se petrec însă chiar conform acestei așteptări. Proporția celor care frecventează regulat școala se menține încă destul de ridicată pînă spre 15 ani, scăderea fiind evidentă, dar nu foarte accentuată.

Determinanții școlarității

Participarea școlară variază semnificativ în raport cu diferitele caracteristici ale familiilor de romi.

Nivelul școlar al mamei aduce o contribuție importantă la explicarea variației nivelului școlar al copiilor.

Tabel 9.3 - Relația dintre participarea școlară a copiilor și nivelul de educație al mamei (cifre absolute și procente)

Șc. mamă> Șc. copii	0 clase	Primară neterm.	Primară term.	Gimn. neterm.	Gimn. term.	Peste gimn.
Frecv. regulat	138 21,2%	57 32,8%	248 40,9%	93 45,4%	348 63,5%	122 73,0%
Frecv. neregulat	94 14,4%	33 19,0%	101 16,7%	27 13,2%	51 9,3%	10 6,0%
Școală întrer.	141 21,6%	49 28,2%	141 23,3%	38 18,5%	109 19,7%	16 9,6%
Nu a fost la școală	279 42,8%	35 20,1%	116 19,1%	47 22,9%	40 7,3%	19 11,4%

Din date reiese foarte clar că mamele cu un nivel școlar mai ridicat asigură o participare școlară mai activă a copiilor. Dacă în cazul mamelor care nu au nici o clasă, 64,4% dintre copiii lor nu au fost niciodată la școală sau au întrerupt-o, în cazul mamelor cu un nivel peste gimnaziu doar 21% de copii nu au urmat deloc școala sau au întrerupt-o.

Tipul de activitate profesională a tatălui are de asemenea o influență importantă asupra participării școlare. Copii salariaților calificați frecventează regulat școala în proporție de 72% față de jur de 35% la celelalte categorii (salariați necalificați și persoane fără lucru). Doar 10% din copiii salariaților calificați nu au făcut nici o

clasă de școală, în raport cu 37% în cazul salariaților necalificați sau de 21% în cazul celor fără lucru.

Tabel 9.4 - Ocupația tatălui și participarea școlară

	Sal.calif.	Sal.necal.	Nu lucrează	Lucr. pe cont propriu
Frecv. reg.	304 71,7%	201 32,6%	146 39,2%	255 35,5%
Frecv. nereg.	22 5,2%	77 12,5%	54 14,5%	125 17,4%
Se. întrepr.	56 13,2%	109 17,7%	91 25,5%	189 26,3%
Nici o clasă.	42 9,9%	230 37,3%	81 21,8%	150 20,9%

Tipul de comunitate: în comunitățile omogene nive-lul de participare școlară este substanțial mai mic decât în cazul romilor care locuiesc dispersat.

Tabel 9.5 - Tipul de comunitate și participarea școlară

	Com.omogene		Dispersați	
Frecv. regulată	526	33,3%	442	60,1%
Frecv. nereg.	264	16,7%	53	7,2%
Se. întreruptă	345	21,8%	144	19,6%
Nici o clasă	445	28,2%	96	13,1%

Tipul de localitate este și el puternic asociat cu gradul de participare școlară a copiilor: în orașele mari există o tendință marcată a unei participări școlare mai ridicată decât în orașele mijlocii, mici și la sat.

Tabel 9.6 - Tipul de localitate și participarea școlară

	Oraș mare		Oraș mijl.		Oraș mic		Sat	
	%		%		%		%	
Frecv. reg;	538	51,4	224	36,7	27	23,1	212	35,7
Frecv. nereg	151	14,4	101	16,6	21	17,9	54	9,1
Șc. întrepr.	187	17,9	136	22,3	28	23,9	147	24,8
Nici o cls.	173	16,5	149	24,4	41	35,0	180	30,3

Neamul din care persoanele respective fac parte pare a explica într-o măsură substanțială participarea școlară.

Tabel 9.7 - Neamul și participarea școlară

	Frecv. reg.	Frecv. nereg.	Sc. într.	Nici o clasă.
Spoitori	125 66,8%	11 5,9%	17 9,1%	34 18,2%
R. româniz.	157 59,0%	17 6,4%	63 23,7%	29 10,9%
Romi	363 48,9%	116 15,6%	156 21,0%	108 14,5%.
Vătrași	179 45,6%	30 7,6%	63 16,1%	120 30,6%
Rudari	52 45,2%	29 25,2%	24 20,9%	10 8,7%
Ursari	14 33,3%	1 2,4%	15 35,7%	12 28,6%
R.de mătase	31 31,0%	15 15,0%	33 33,0%	21 21,0%
R. maghiar.	43 24,6%	16 9,1%	28 16,0%	88 50,3%
Căl-dărari	25 15,8%	49 31,0%	40 25,3%	44 27,8%

Deși eșantioanele din unele neamuri sînt relativ mici, datele cercetării indică diferențe substanțiale: spoitorii și romii românizați par a prezenta un nivel ridicat de participare școlară a copiilor, în timp ce căldărarii și romii maghiarizați prezintă un grad scăzut de școlarizare a copiilor.

Venitul. Starea de sărăcie se dovedește a fi nu numai produs al lipsei de școlarizare dar, la rîndul ei, un factor de perpetuare și amplificare a acesteia.

Mai jos (Tabelul 9.8) sînt prezentate proporțiile de copii, pe două tranșe de vîrstă, și pe decile de venituri pe persoană, care s-au retras de la școală sau nu au participat deloc. După cum se vede, în decilele cu veniturile cele mai scăzute proporția copiilor care nu participă la procesul școlar este substanțial mai ridicat decît la decilele superioare de venit.

Datele din tabelul 9.8 demonstrează că interesul relativ scăzut pentru școală nu exprimă doar o atitudine specifică modului de viață al romilor. Într-o măsură importantă ea este produsul sărăciei; dimpotrivă, creșterea bunăstării este asociată cu o creștere rapidă a interesului pentru participarea școlară.

Participarea școlară este determinată și de modul în care copiii se adaptează la condițiile școlii, la modul în care ei sînt tratați aici.

Tabel 9.8 - Venitul (decila 1, veniturile cele mai mici, decila 10, veniturile cele mai mari) și proporția copiilor care nu au fost deloc la școală sau s-au retras

Decile	Copii în vîrstă de 6-10 ani			Copii în vîrstă de 11-16 ani		
	TOTAL	Băieți	Fete	TOTAL	Băieți	Fete
1	24,4	34,8	13,6	39,3	53,6	27,3
2	13,1	17,1	7,7	34,0	38,9	28,8
3	14,3	19,0	9,5	33,3	31,4	35,1
4	13,8	10,0	15,8	23,3	24,1	22,2
5	9,1	11,1	6,7	38,2	39,4	37,1
6	13,2	6,3	18,2	32,7	42,9	19,0
7	7,3	4,0	12,5	33,3	34,4	32,5
8	10,3	-	20,0	36,8	39,3	34,5
9	5,9	-	13,3	27,6	36,0	21,2
10	-	-	-	16,1	27,3	10,0

Este foarte clar că mulți copii romi au probleme deosebite din acest punct de vedere:

- Lipsa de îmbrăcăminte este o problemă a multora dintre copiii romi.
- Lipsa sprijinului părinților în participarea școlară.
- Lipsa condițiilor necesare învățării: cărți, caiete, alte instrumente. La aceasta se adaugă și lipsa unei atmosfere, acasă, care să favorizeze studiul: locuințe supraaglomerate.
- Atitudinea colegilor și profesorilor poate fi un factor crucial în împingerea copiilor romi în afara școlii. Rămînerile în urmă, datorită absențelor și a lipsei de sprijin de acasă, se acumulează rapid, făcînd la un moment dat imposibilă menținerea ritmului de învățare. Aceasta produce o alienare progresivă a copilului față de școală, o antagonizare a relațiilor sale cu școala, o marginalizare față de colegi.

Excluderea școlară a romilor nu are loc printr-un act discriminatoriu explicit și intenționat, ci mai degrabă este rezultatul unui proces progresiv de marginalizare/automarginalizare. Această presupozitie este confirmată și de percepția părinților romi asupra atitudinii școlii față de copiii lor. Solicitați să indice dacă sînt sau nu

mulțumiți de modul în care profesorii la școală se ocupă de copii, subiecții anchetați dau următoarele, estimări:

- Sînt satisfăcuți 80,9%
- Nesatisfăiuiți 19,1%

În general deci părinții nu consideră că școală tratează inacceptabil pe copiii lor. Asta nu înseamnă că în școală nu pot fi identificate o serie de procese, mai puțin vizibile cu ochiul liber, care îl îndepărtează pe copil de școală. Mai mult, părinții își asumă în mare măsură responsabilitatea pentru neparticiparea școlară a copiilor și consideră că nu există manifestări de discriminare accentuate. Dimpotrivă. Școala a fost mereu motivată să încurajeze participarea, chiar dacă adesea a făcut-o formal, accentuînd mai mult prezența, decît cultivarea unei atitudini pozitive.

Capitolul 10. PROFESII ȘI OCUPAȚII

În centrul modului de viață tradițional al romilor stau anumite profesii și moduri specifice de obținere a resurselor necesare vieții. Ce s-a întâmplat cu profesiile tradiționale ale romilor ? Ce alte profesii noi au fost adoptate ?

Cercetarea noastră ne permite să luăm în considerare profesia/ocupația atât a cuplului de referință (**3341 persoane**) care are rolul crucial în obținerea resurselor necesare în gospodărie și în cristalizarea unui pattern de activitate economică în cadrul familiei, cât și a tuturor celorlalți membri ai familiei în vârstă de peste 16 ani (**2627 persoane**). Eșantionul rezultat, **5968 persoane**, este foarte larg pentru a oferi o imagine cu un înalt grad de siguranță a structurii profesionale și ocupaționale actuale a populației de romi și a dinamicii în timp a acesteia.

Profesiile

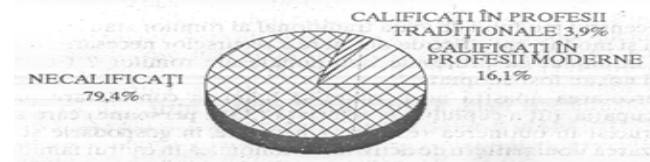
Tabel 10.1 - Profesiile populației de romi: cuplul de referință și total populație

Tip profesie	CUPLUL DE REFERINȚĂ			TOTAL POP. ACTIVĂ
	Bărbați	Femei	Total	%
Prof. moderne	547 34,6	187 10,6%	734 22,0	16,1
Prof. tradiționale	116 7,3	11 0,6	127 3,8	3,9
Nici o prof.	916 58,0	1564 88,8%	2480 74,2	79,4
TOTAL	1579	1762	3341	5968

Populația de romi în marea ei majoritate nu deține nici o profesie. Persoanele mature, în jurul căror gospodăriile se constituie (cuplurile de referință), prezintă o situație profesională alarmantă: 74% dintre ei nu au nici o profesie. Lipsa unei profesii este mai accentuată la femeii, dar nici bărbații nu prezintă o situație mult diferită. Astfel, bărbații maturi, susținători economic și în mare măsură cultural și social ai familiei, în majoritatea lor (58%) nu au nici o profesie. Situația femeilor este și mai precară din punct de

vedere profesional: 89% dintre ele nu au nici o profesie.

Grafic 10.1 - Calificarea populației mature (5968 persoane)

Dacă luăm în considerare toți maturii (persoanele de peste 16 ani) cuprinși în eșantion, imaginea generală este similară cu cea a cuplului de referință: 79% nu au nici o profesie. Tabelul 10.2 ne oferă perspectiva dinamicii pe generații a situației profesionale.

Tabel 10.2 - Situația profesională a întregii populații active, pe generații - 5968 persoane (procente).

Generații	Au profesii			Fără profesie	Elevi/studenți
	TOTAL	P. moderne	P. trad.		
Bunici	17,2	2,9	14,3	82,9	-
Părinți	16,3	10,9	5,4	83,7	-
Frați	17,0	12,2	4,8	83,1	-
Copii	22,5	18,5	3,2	77,5	0,8
Nepoți	18,4	15,8	-	81,6	2,6
TOTAL	20,0	16,1	3,9	79,4	0,6

Contrar percepției comune, proporția celor care au profesii tradiționale este scăzută (doar 7%): căldărar (76 persoane), argintar (12), lăutar (8), spoitor (67) și alte câteva meserii cu o frecvență mai redusă. O proporție însemnată - o treime dintre bărbați - au profesii specifice activității economice moderne. Printre femei, practicarea unor meserii tradiționale este și mai redusă: 4 spoitoare, 4 florărese, câte o lingurăreasă, o căldărareasă, o lăutăreasă.

Proporția persoanelor care au calificări în meserii tradiționale scade sensibil de la generațiile în vârstă la cele tinere. Datele sugerează în fapt că prăbușirea profesiilor tradiționale s-a petrecut la nivelul generației părinților și probabil a bunicilor actualului cuplu

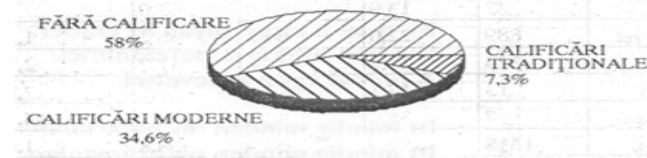
matur. Doar bunicii par a prezenta o proporție ceva mai mare de profesii tradiționale; dar și la ei această proporție era mai mult marginală -14%. Industrializarea socialistă, care a încercat să elimine brutal orice formă de activitate desfășurată în afara cadrelor statale, a produs o descalificare rapidă a generației de atunci și a rupt transmiterea profesiilor tradiționale noilor generații. În condiții favorabile s-ar putea ca unele meșteșuguri tradiționale să reînvie. Nu însă fără dificultăți, pentru că multe cunoștințe specializate și deprinderi s-au pierdut.

Există o tendință de profesionalizare, în diferite grade, în sistemul economic modern: 34,6% dintre bărbați își declară calificări în industrie, construcții, servicii etc.

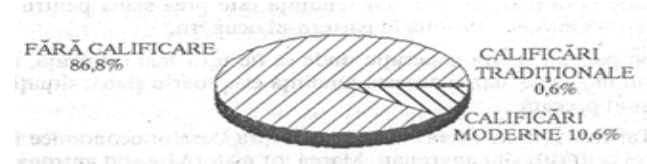
Dacă luăm în considerare doar salariații, situația calificării nu se modifică sensibil. Dintre persoanele salariate (cuplurile de referință), nivelul calificării este extrem de scăzut, marea majoritate ocupând poziții necalificate (60% din total, 57% dintre bărbații salariați), slab remunerate și extrem de vulnerabile la șomaj. Procentul celor cu calificări medii și superioare este infim: 1,5%. (Vezi graficele 10.2 și 10.3, precum și tabelul 10.3.)

Imaginea este confirmată de considerarea întregii populații de peste 16 ani cuprinsă în familiile analizate.

Grafic 10.2 - Calificarea bărbaților-cap de familie

Grafic 10.3 – Calificarea femeilor

Din totalul slariaților, majoritatea sînt necalificați. Calificări medii și superioare au o mică parte din populația activă (pînă în 2%).

Tabel 10.3 - Gradul de calificare a salariaților: generația cuplului de referință și total populație activă (procente)

	Cuplul de referință			Total populație
	Total	Bărbați	Femei	
Muncitori necalificați	60,2	56,8	68,5	59,4
Muncitori calificați	38,2	42,2	28,7	38,8
Cadre medii și superioare	1,5	1,0	2,8	1,8
TOTAL număr	972	683	289	1318

Tabel 10.4 - Gradul de calificare al salariaților pe generații (procente)

Generația	Total salariați		din care:		
	T%	T%	Muncitori necalif.	Muncitori calif.	Cadre medii și superioare
			T%	T%	T%
Bunici	1	2,9	100,0	-	-
Părinți	57	10,9	64,9	31,6	3,5
Frați	27	13,9	63,0	37,0	-
Cuplu ref.	889	22,0	60,3	38,2	1,5
Copii	324	18,2	56,2	41,7	2,2
Nepoți	13	17,1	53,8	38,5	7,7
Alte pers.	7	35,0	42,9	42,9	14,3
TOTAL	1318	22,1	59,4	38,8	1,8

Și din aceste date reiese o ușoară tendință ca tinerii să aibă o calificare ceva mai ridicată, dar tendința este prea slabă pentru a indica o schimbare sensibilă în pattern-ul ocupării.

Se pare că tînăra generație tinde să fie ușor mai calificată, în profesii moderne, dar și această tendință este foarte slabă, situația rămînînd precară.

Tabelul 10.5 ne oferă o imagine asupra sferelor economice în care cei calificați sînt angrenați. Marea lor majoritate sînt antrenați în industrie și construcții, **exact domeniile în care șomajul a crescut rapid și este în creștere.**

Tabel 10.5 - Sferile economice în care membrii cuplului de referință sînt angrenați.

	Bărbați	%	Femei	%	Total	%
Industrie	262	47,9	91	48,7	353	48,1
Construcții	129	23,6	12	6,4	141	19,2
Servicii	37	6,8	59	31,5	96	13,1
Agricultură	29	5,3	13	6,9	42	5,7
Transporturi	72	13,2	6	3,2	78	10,6
Armată	7	1,3	2	1,1	9	1,2
Altele	11	2,0	4	2,1	15	2,0
TOTAL	547		187		734	

Diferențe sensibile din punctul de vedere al profesiei și calificării apar în funcție de **tipul de autoidentificare** a romilor din eșantion.

Tabel 10.6 - Structura profesională în raport cu autoidentificarea

	Prof. moderne		Prof. tradiț.		Fără prof.	
		%		%		%
Identificare neam	135	25,7	65	12,4	325	61,9
Vătrași	86	41,9	-	0,0	119	58,0
Maghiari	28	25,4	3	2,7	79	71,8
Romi	180	35,9	38	7,6	284	56,6
Români	103	56,0	7	3,8	74	40,2

- Cu diferențe semnificative între ele, toate grupurile definite prin modul în care se autoidentifică prezintă un număr foarte mare de persoane **fără nici o profesie**. Proporția cea mai mică o prezintă romii-români (40%). Cea mai mare romii-maghiari. Celelalte grupuri se plasează între 57% și 62%.

- Ne așteptam ca romii care se identifică cu un anumit neam să prezinte o proporție ridicată de profesii tradiționale. Contrar acestei așteptări, proporția celor cu profesii tradiționale este foarte mică în toate grupurile. E drept însă, că cei mai mulți care mai au profesii tradiționale fac parte din grupul de romi care se autoidentifică cu un

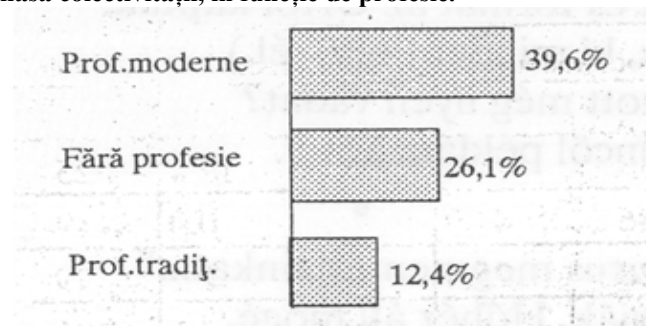
neam anume. Excepție fac vătrașii care nu prezintă nici o profesie tradițională.

- Profesii de tip modern au predominant romii-români (56%), urmați la o distanță apreciabilă de celelalte grupuri: vătrași (42%), apoi “romii” cu 36% și cei care se identifică cu un neam și romii-maghiari. Aceste date sugerează faptul că autoidentificarea ca “român” este asociată de regulă cu un grad ridicat de integrare într-un mod modern de activitate și de viață în general, după cum se va vedea în capitolele următoare.

- Din eșantionul nostru reiese că romii-maghiari au o situație profesională extrem de dezavantajată în raport cu toate celelalte grupe. Acest lucru trebuie luat sub rezerva reprezentativității eșantionului nostru pentru acest grup.

Cei care au profesii moderne, spre deosebire de cei cu profesii tradiționale, trăiesc mai dispersat în masa colectivității. O poziție intermediară o ocupă cei care nu au nici o profesie (Grafic 10.4).

Grafic 10.4 - Proporția familiilor de romi care trăiesc dispersat în masa colectivității, în funcție de profesie.

Analizând structura profesională în funcție de tipul de localitate, apare o ușoară tendință ca în localitățile mici și mijlocii (sat, oraș mic și mijlociu) proporția celor cu profesii moderne să fie mai ridicată decât în orașele mari, iar în acestea din urmă, proporția celor fără profesie să fie mai ridicată (Tabel 10.7).

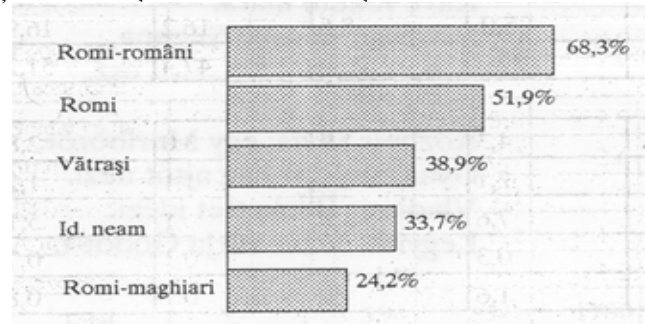
Tabel 10.7 - Structura profesională în funcție de tipul de localitate (procente)

	Sat/Oraș mic/miji.	Oraș mare
Prof. moderne	31,7	24,3
Prof. tradiționale	7,4	9,1
Fără profesie	60,9	66,5

O asemenea diferență pare să indice, ipoteză susținută și de alte date, un început de migrație a celor fără profesie și loc de muncă de la sat, orașe mici și mijlocii (unde oportunitățile de câștig ocazional sînt mult mai scăzute) spre marile orașe.

Diferențe semnificative în funcție de autoidentificare apar și în ceea ce privește **calificarea** (Grafic 10.5).

Grafic 10.5 - în funcție de autoidentificare, proporția raiților calificați din totalul salariaților.

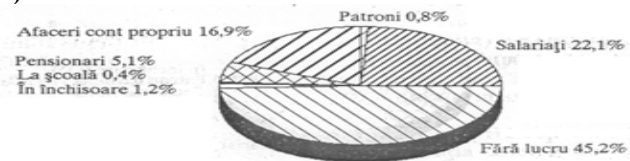

Proporția cea mai mare de salariați calificați apare la romii-români, urmași de romii care nu se mai identifică cu vreun neam. Cei care se identifică pe ei cu un neam prezintă o proporție sensibil mai redusă de salariați calificați.

Ocupațiile

Ocupația actuală a cuplului de referință ne oferă imaginea cea mai clară a modului în care populația de romi s-a adaptat la, sau este afectată de actualele schimbări economice.

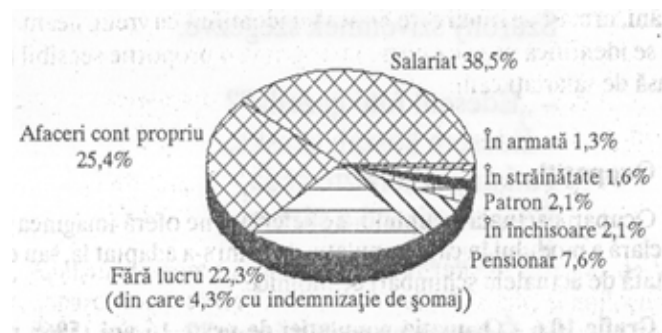
Grafic 10.6 - Ocupația populației de peste 16 ani (5968 persoane)

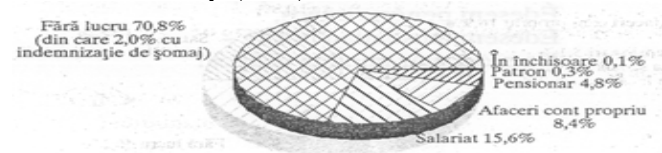
Tabel 10.8 - Ocupațiile: cuplul de referință și total populație activă (procente).

Ocupația	Cuplul de referință			Total populație
	Bărbați	Femei	Total	
Salariați	38,5	15,5	26,3	22,1
Patroni	2,0	0,3	1,1	0,8
Activ.cont pr.	25,0	8,5	16,2	16,9
Fără lucru	22,3	70,3	47,4	51,2
din care:				
Șomeri cu ind.	4,3	1,9	3,0	2,8
Închisoare	2,1	0,1	1,1	1,2
Pensionari	7,6	4,8	6,1	5,1
Serv.militar	0,3		0,1	0,7
În străinătate	1,6	-	0,7	0,8

Grafic 10.7 - Ocupația bărbatului-cap de familie

Grafic 10.8 - Ocupația soției.

Pe generații, situația ocupării este redată în tabelul 10.9.

Tabel 10.9 - Ocupația pe generații (în procente).

Ocupația	Bunici	Părinți	Frați	Cuplu ref.	Copii *)	Nepoți *)	Total
Salariați	2,9	10,9	13,9	22,0	18,2	17,1	22,1
Patroni	-	0,6	-	1,1	0,3	-	0,8
Af.cont propriu	11,4	19,7	29,9	16,4	15,8	15,8	16,9
Fără lucru	54,3	48,7	48,4	47,9	58,0	59,1	51,2
dintre care:							
Șomer cu ind.	-	0,4	3,6	3,0	2,9	3,9	2,8
Străin.	-	0,4	-	0,7	2,6	3,9	0,8
Închisoare	2,9	0,2	1,5	1,1	1,7	-	1,2
Armată	-	-	1,0	0,2	1,7	1,3	0,7
Elevi/St.	-	-	1,0	-	1,2	2,6	0,4
Total	35	522	194	3341	1780	76	5968

*) Copii și nepoții considerați în acest tabel au peste 16 ani.

Cîteva observații se impun din datele de mai sus:

- În general, situația ocupațională a generației cuplului de referință este similară cu cea a întregii populații active.

- Din populația matură aflată în centrul gospodăriei familiale 27,4% sînt salariați și patroni, deci cu venituri constante și legale (bărbați: 40,5%).

Din totalul populației de peste 16 ani doar puțin peste o cincime (22,1%) sînt salariați. Pentru comparație, la nivelul întregii țări, în totalul populației active la 1 iulie 1992 (perioadă în care am realizat și noi cercetarea) salariații reprezentau **58,6%**.

- Afaceri pe cont propriu (care de multe ori pot fi făcute la limita legalității sau dincolo de această limită) desfășoară 16–17%. Dacă luăm în considerare numai generația cuplului de referință, afaceri pe cont propriu declară 16,2% din total (25% dintre bărbați la care trebuie să adăugăm și cei 1,6 plecați în străinătate, ceea ce face în total 26,6%).

Cei care întreprind afaceri pe cont propriu reprezintă deci o proporție ridicată în raport cu configurația colectivității actuale, exprimînd modul tradițional de obținere a resurselor. Natura aces-

tor activității este greu de precizat. Pentru a stimula cât mai mult posibil o declarație liberă, nu s-a cerut să se specifice natura afacerii pe cont propriu și cu atât mai mult caracterul ei legal sau ilegal. Presupunem însă că cei mai mulți din această categorie au afaceri pe cont propriu cu un statut mai mult sau mai puțin legal. Asemenea afaceri pe cont propriu pot evolua în direcția unor activități economice legale, pe linia unei anumite tradiții, dar încadrate în sistemul social-economic al unei societăți moderne, sau, dimpotrivă, pot evolua în direcția unei economii subterane, împletindu-se cu criminalitatea.

Activitățile pe cont propriu pot oferi venituri fluctuante și, din multe motive, inclusiv datorită insuficienței adaptării a legislației la aceste tipuri specifice de activități, ele se află la marginea legalității și adesea dincolo de ea.

- Proportia persoanelor fără lucru (inclusiv casnicele) este extrem de mare: dacă considerăm șomerii care primesc indemnizație, cei care nu au de lucru fără ajutor de șomaj și cei aflați în închisoare, toți aceștia reprezintă 52% din întreaga populație și 48% din generația matură a cuplurilor de referință. Șomerii care beneficiază de alocație de șomaj reprezintă un procent foarte scăzut (3%), imensa majoritate a celor care nu au de lucru neîndeplinind condițiile pentru obținerea alocației de șomaj. Din acest punct de vedere, ei sînt într-o mică măsură protejați.

Procentul celor fără lucru este foarte ridicat datorită în mod special femeilor (70%). În populația de romi femeile sînt tradițional casnice, recurgînd la forme ocazionale de cîștig. Din datele noastre însă o mare parte dintre femei ar dori să lucreze, dar nu pot găsi un loc de muncă. Dintre bărbații cap de familie 20,1% nu au de lucru, neavînd totodată nici dreptul la indemnizație de șomaj. Să adăugăm aici și cei 4,3% șomeri cu indemnizație. În total, putem aprecia că, **un sfert** dintre bărbații cap de familie sînt șomeri. Dintre bărbații care nu lucrează, 14,7% declară drept cauză **starea de sănătate**, restul de 85,3% reclamă **lipsa locurilor de muncă**. Din această categorie probabil că unii întreprind afaceri pe cont propriu, dar nu au declarat-o, sau încearcă să o facă. Nu credem însă că trebuie să supraestimăm resursele ce pot fi obținute în acest mod. Comparativ cu situația pe întreaga populație a țării (în jur de 8% șomeri în perioada în care cercetarea noastră a fost realizată, majoritatea însă tineri absolvenți de școală și femei; probabil că mai puțin de 1% bărbați cap de familie), situația populației de romi este din acest punct de vedere disperată.

Să observăm, de asemenea, că de-a lungul generațiilor nu par să apară diferențe notabile. Tinerii tind să fie într-o proporție mult mai mare fără lucru: peste 50%. La aceștia se mai adaugă aproxima-

tiv 3% care sînt șomeri cu indemnizație.

- În închisoare sînt declarate 1,2% din populația matură, ceea ce reprezintă mai mult decît dublul proporției pe întreaga populație a țării (0,5%). Se pare că cei mai mulți sînt tineri. Lipsa unui mod normal de obținere a resurselor, antrenarea în afaceri “subterane” ridică foarte mult proporția celor aflați în închisoare.

- Plecați în străinătate sînt doar 0,8% din populația matură, dar această cifră subestimează mult fenomenul: multe familii au plecat în întregime. În cursul cercetării am văzut adesea case cu ușile și ferestrele bătute în cuie - familiile plecate în Vest. Normal, aceste familii nu au putut intra în eșantion.

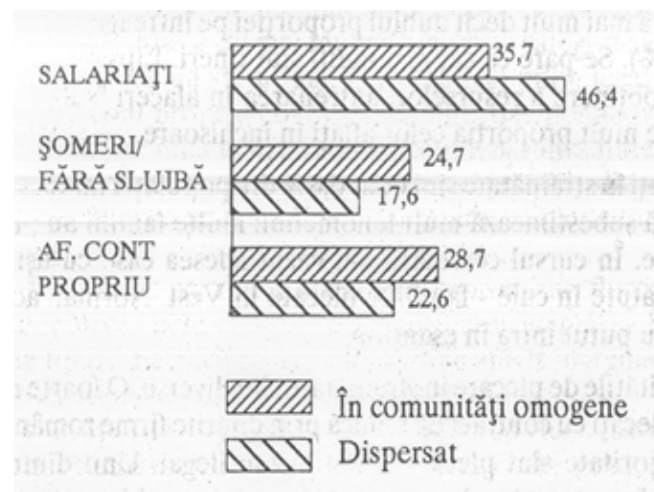
Modalitățile de plecare în străinătate sînt diverse. O foarte mică parte sînt plecați cu contract de muncă prin diferite firme românești. Imensa majoritate sînt plecați “turistic” sau ilegal. Unii dintre ei muncesc fără contract legal: este cazul Ungariei sau al Iugoslaviei și, în țările vestice, Germania, în primul rînd. Veniturile obținute pe această cale sînt substanțiale. De exemplu, doar o lună de muncă “la negru” în Ungaria poate aduce un cîștig echivalent cu salariul posibil de obținut în 5-6 luni de muncă în România. Marea majoritate care trec ilegal frontiera în țările occidentale obțin venituri din ajutorul social, cerșit sau activități ilegale/criminale. Țările occidentale sînt extrem de atractive din acest punct de vedere: cîteva zile norocoase de cerșit în Germania pot depăși ușor salariul posibil de obținut într-un an de zile în țară: 1000 DM = 300.000 lei (la data realizării cercetării).

- Doar 0,4 % dintre persoanele de peste 16 ani sînt elevi sau studenți. Dacă ne referim doar la cei mai tineri, proporția se plasează de asemenea la un nivel extrem de scăzut: în jur de 2%.

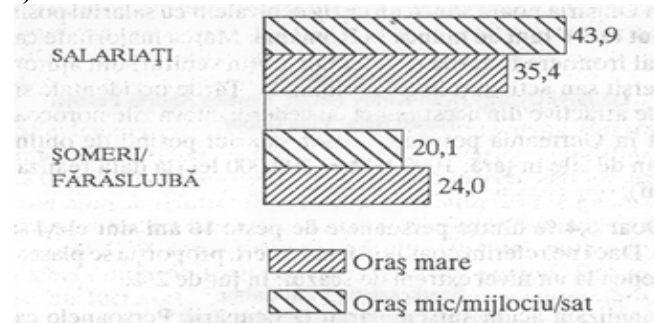
Să analizăm acum sursele variației ocupării. Persoanele care trăiesc dispersat în masa colectivității, datorită gradului mai ridicat de integrare în sistemul economic existent, prezintă o proporție mai ridicată de salariați și o proporție mai scăzută de șomeri/fără lucru și de afaceri pe cont propriu (Grafic 10.9).

Graficul 10.10 aduce o confirmare suplimentară ipotezei formulate mai sus cu privire la prefigurarea unei migrații tot mai intense spre orașele mari în căutare de lucru: în orașele mari spre deosebire de sate și orașele mici/mijlocii, proporția salariaților este mai mică, iar a celor fără slujbă este mai mare; de asemenea este mai ridicată proporția celor care întreprind afaceri pe cont propriu.

Grafic 10.9 - Structura ocupațională în funcție de tipul de comunitate (procente).

Grafic 10.10 - Ocupația în funcție de tipul de localitate (procente)

Analiza relației dintre **ocupații** și **profesii** ne oferă o înțelegere mai bună a configurației ocupaționale (Tabel 10.10).

Marea majoritate a celor cu profesii tradiționale sînt patroni sau desfășoară afaceri pe cont propriu. Profesia tradițională oferă deci o șansă de activitate economică. Dar sînt suficient de mulți cei care întreprind afaceri pe cont propriu sau sînt patroni de mici întreprinderi chiar fără a avea vreo profesie.

Șomerii, cu sau fără indemnizație de șomaj, sînt în proporție de peste două treimi persoane fără nici o profesie. Cei fără nici o profesie au deci dificultăți în a găsi de lucru sau a încerca afaceri pe

cont propriu.

Mare majoritate a celor din închisoare sînt, de asemenea, fără nici o profesie.

Tabel 10.10 - Relația dintre profesie și ocupație (cuplu de referință)

OCUPAȚII	PROFESII					
	PROF. MODERNE		PROF. TRADIȚIONALE		FĂRĂ PROF.	
		%		%		%
Salariați	301	49,3	5	0,8	305	49,9
Patron	14	42,4	9	27,3	10	30,3
Af. cont propriu	62	15,7	93	23,5	240	60,8
Pensionari	52	43,3	2	1,67	66	55,0
Șomer/fără lucru	86	28,5	6	2,0	210	69,5
Închisoare	4	11,8	-	0,0	30	88,2
Străinătate	16	64,0	-	0,0	9	36,0

NIVELUL ȘCOLAR al diferitelor ocupații este, de asemenea, semnificativ.

Tabel 10.11 - Relația dintre ocupație și școală

	Nr. mediu de clase absolvite
Patron	8,3
Șomer indemn.	8,2
Salariați	6,9
Închisoare	5,4
Af. cont. propriu	4,9
Fără lucru	4,7
Pensionar	4,6

Nivelul școlar scăzut este un handicap în a obține o muncă salariață, fie ea și necalificată și cu atât mai mult de a fi patron. Cei fără lucru au un nivel școlar scăzut. Doar afacerile pe cont propriu - probabil cel mai adesea exercitarea profesiilor tradiționale sau comerțul "la negru" - sînt compatibile și cu un nivel școlar scăzut. După

cum am văzut, mulți dintre cei cu profesii tradiționale, care au un nivel școlar scăzut, desfășoară activități pe cont propriu.

Aceste date sugerează faptul că unele idei exprimate în discuțiile diferitelor organizații de romi că “școala populației majoritare” este nerelevantă pentru romi pot avea consecințe dezastruoase, ele conservând subprofesionalizarea și blocând încadrarea populației de romi într-un sistem modern de activitate economică.

Criza pe care un segment important al populației de romi o traversează pare să provină, în mare parte, din criza profesiilor și ocupațiilor tradiționale. La aceasta se adaugă, dispariția sistemului economic socialist care oferea o anumită securitate tuturor persoanelor. În noua economie, romii sînt în mod sistematic și masiv dezavantajați.

Pentru ca imaginea să fie completă, trebuie luată în considerare și apariția unor noi posibilități de obținere a mijloacelor de viață, în prelungirea unor premise tradiționale, în cadrul haosului creat de căderea regimului socialist și trecerii la o economie de piață. Dar aceste posibilități, cu o mare spectaculozitate socială, reprezintă, paradoxal, o importantă sursă de frustrare pentru marea majoritate a romilor care nu au acces la ele. În plus, ele sînt în curs de îngustare rapidă prin creșterea gradului de organizare a economiei.

Capitolul 11. STANDARDUL DE VIAȚA

Veniturile: considerații metodologice

În cercetarea noastră am inclus un modul special dedicat obținerii de informații despre veniturile familiilor de romi. Înainte de a trece la analiza propriu-zisă a datelor, se impun câteva precizări.

În primul rând, **perioada de referință** pentru veniturile analizate este luna mai 1992.

În al doilea rând, datele noastre se referă numai la **veniturile bănești** ale familiilor, nefiind inclusă valoarea autoconsumului sau a produselor și serviciilor primite din fondurile sociale de consum. În ceea ce privește autoconsumul mica producție gospodărească nu este prea dezvoltată în cadrul modului tradițional de viață al populației de romi. Observațiile făcute de cercetători converg asupra faptului că obiceiul utilizării eventualului pământ de pe lângă casă, pentru a produce o parte din alimentele necesare, este mai puțin răspândit.

Un al treilea aspect se referă la o problemă care intervine în mai toate cercetările care, urmăresc obținerea de date privind veniturile populației, și anume tendința sistematică de **subestimare a acestora**. Și noi am recurs la singura metodă disponibilă: veniturile au fost consemnate pe baza declarațiilor subiecților intervievați. Operatorii de teren au exprimat un grad ridicat de neîncredere în corectitudinea declarării veniturilor. Motivația declarării unor venituri mai mici decât cele reale este dublă. Pe de o parte, speranța, larg răspândită după revoluție în populația de romi, că vor primi "ajutoare". Foarte frecvent în cursul cercetării se întâmpla următoarea situație: unii romi, neînțelegând de ce vecinii lor au fost incluși în eșantion și ei nu, solicitau a li se lua și lor interviul în ideea primirii ajutorului presupus. Pe de altă parte, în condițiile în care multe dintre venituri sînt obținute din afaceri pe cont propriu, pentru a evita impozitarea, sînt declarate venituri mai mici; în plus o serie de venituri, sau chiar întregul venit al familiei, provin din activități ce depășesc cadrul legal (comerț ambulant nelegal, "ghicitul viitorului", cerșit sau chiar furt, schimb valutar etc). Minimizarea veniturilor reprezintă un mecanism de apărare. De altfel, romii înșiși afirmă că "țigani nu-și declară niciodată veniturile adevărate". În constituirea acestei estimări a cercetătorilor cu privire la subestimarea sistematică și de amploare a veniturilor nu este exclusă nici intervenția stereotipului, pe care aceștia îl împărtășesc cu întreaga populație majoritară, că "țigani cîștigă foarte mult din activitățile lor sub-

terane, că sînt plini de bani și în special de aur”.

Mai mult, un număr mare de subiecți (aproximativ 40% din total) au refuzat să-și declare în detaliu veniturile; alții au indicat numai sursa de obținere a veniturilor (salariu, pensie etc), fără a preciza suma, sau au declarat numai suma totală a acestora.

Dintre cei care nu și-au declarat veniturile, cei mai mulți (50%) erau salariați, 15% “fără lucru”, 9% desfășurau afaceri pe cont propriu, iar 5% erau “șomeri cu indemnizație”. Pentru familiile unde au fost declarate veniturile, dar nu a fost indicată sursa de formare a acestora, s-a constatat că în aproape jumătate din cazuri soțul era în închisoare, alte situații, mai des întîlnite, fiind acelea în care soțul era “fără lucru” sau își satisfăcea serviciul militar.

În privința celor care au refuzat să-și declare veniturile (sau au indicat numai sursa de formare a acestora) s-a constatat că înzestrarea cu bunuri de folosință îndelungată nu diferă semnificativ față de cea a familiilor care și-au declarat veniturile, estimîndu-se pe această bază că nici între veniturile lor nu există diferențe majore.

În aceste condiții se pune firesc întrebarea cîtă încredere oferă datele obținute din cercetare privind veniturile familiilor de romi.

Măsura în care veniturile bănești declarate sînt mai mici decît cele reale este dificil de determinat. Se poate însă estima că ierarhizarea familiilor după criteriul venit nu a fost afectată semnificativ de subdeclararea sistematică a veniturilor; deci că subestimarea s-a produs aproximativ uniform pe întreaga scală a veniturilor. O asemenea presupuziție este doar parțial corectă. Cercetătorii au observat adesea faptul că reținerile în declararea surselor de venit și a volumului acestuia apar mai mult în cazul familiilor mai înstărite. Avem deci motive să credem că la venituri scăzute, declararea a fost ceva mai apropiată de realitate, decît la venituri mai ridicate. Un argument important în sprijinul considerării variabilei VENITURI ca relevantă este faptul că ea corelează semnificativ cu alte componente ale modului de viață, în direcția așteptată. Aceasta înseamnă că nu există distorsiuni majore în declararea nivelului de venituri.

În fapt, orice politică de sprijin a unor grupuri aflate în nevoie se găsește într-o dilemă asemănătoare: ea nu poate lua în considerare drept criteriu de determinare a **nevoii** decît veniturile declarate și constatabile și care în general sînt cele obținute prin mijloace legale. Veniturile mai mult sau mai puțin ocazionale, greu de detectat prin mijloacele de care statul dispune, și care ar putea scădea ajutorul, și cu atît mai mult cele obținute din surse dincolo de lege, nu vor putea de regulă fi înregistrate. Cu alte cuvinte, estimările noastre sînt exact tipul de estimări pe care și sistemul de protecție socială le poate face atunci cînd determină volumul sprijinului de acordat. Este evident că unele familii nu pot să supraviețuiască nici

o lună cu veniturile declarate (destul de multe sub 2000 lei/lună). Aceste venituri mai mult sau mai puțin regulate și legale sînt completate cu venituri ocazionale care nu pot fi însă, în cele mai multe cazuri, decît tot de dimensiuni modeste.

Pe de altă parte, comparînd datele rezultate din cercetare privind venitul mediu lunar al unei familii de romi, cu datele Comisiei Naționale pentru Statistică privind veniturile familiilor de salariați se constată că acestea sînt suficient de apropiate. Astfel, din cercetare a rezultat că venitul mediu total net lunar al unei familii de romi era de 26.920 lei. Datele oferite de Comisia Națională pentru Statistică prin cercetarea bugetelor familiilor de salariați arată că, în semestrul I al anului 1992, veniturile bănești nominale au fost de 33.735 lei lunar la o familie de salariați și de 32.063 lei lunar la cele de muncitori, veniturile din salarii, în medie lunară pe o familie, fiind de 27.690 lei.

Observațiile făcute de cercetători asupra locuinței, dotării gospodăriei, îmbrăcăminte, hranei indică un nivel de trai cel mai adesea scăzut sau foarte scăzut, excluzînd ipoteza unor venituri fabuloase ascunse. Acestea ar putea fi presupuse doar dacă se acceptă ipoteza că romii, în mod tradițional, investesc banii masiv în obiecte de preț indivizibile (aur, de exemplu).

Veniturile și standardul de viață

Pentru estimarea standardului de viață am luat în considerare mai mulți indicatori: veniturile totale ale familiei (VENIT), venitul lunar pe membru de familie (VEN/PERS), evaluarea subiectivă a standardului de viață (ST.SUBIECTIV) și dotarea locuinței cu bunuri de folosință îndelungată.

Pe ansamblul eșantionului studiat, **venitul mediu total lunar** al unei familii de romi era de **26.920** lei (**5113** lei/persoană). Față de acesta, familiile de romi din mediul urban aveau un venit total mediu lunar de **28.422** lei (**5364** lei/persoană), iar cele din mediul rural de **18.635** lei (**3579** lei/persoană).

Gruparea familiilor pe decile ierarhizate după venitul total lunar și după venitul pe persoană indică o diferențiere economică extrem de mare între familiile de romi: media veniturilor totale lunare este de **1.956** lei pentru familiile din prima decilă și de **121.926** lei pentru cele din ultima decilă; **343** lei/persoană pe lună în prima decilă, față de **23.067** lei/persoană în ultima decilă.

Ierarhizarea, pe decile, a familiilor de romi după nivelul veni-

tului total lunar mediu pe o persoană evidențiază faptul că marea majoritate a familiilor de romi dispun de venituri modeste, mediana distribuției fiind mult deplasată spre stînga față de medie. Aproximativ trei sferturi din numărul total de romi trăiesc în familii cu un venit mediu pe persoană sub media pe eșantion. Să mai facem o observație. Marea majoritate a romilor din eșantionul nostru, peste 90%, prezintă venituri medii pe persoană relativ modeste: sub 8.000 lei. Doar 7,2% au venituri medii de aproximativ 23.000 lei.

Tabel 11.1 - Distribuția pe decile a familiilor în funcție de venitul pe persoană

Decile	Limitele decilelor -lei-	% din numărul total de persoane	Venitul mediu lunar pe persoană
1	sub 650	11,2	343
2	651-1000	12,8	854
3	1001-1500	11,2	1277
4	1501-2100	10,0	1831
5	2101-2800	10,5	2432
6	2801-3750	9,8	3262
7	3751-5000	8,5	4388
8	5001-6700	9,4	5689
9	6701-9700	9,4	7806
10	peste 9700	7,2	23076

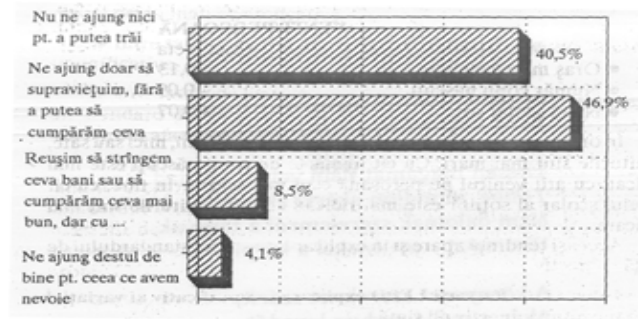
Standardul subiectiv de viață este estimat prin răspunsul la următoarea întrebare:

Gîndindu-vă la veniturile totale ale familiei, puteți spune că vă ajung sau nu?

1. Nu ne ajung nici pentru a putea trăi
2. Ne ajung doar să supraviețuim, fără a putea să cumpărăm ceva mai bun sau să strîngem ceva bani
3. Reușim să strîngem ceva bani sau să cumpărăm ceva mai bun, dar cu economii și sacrificii
4. Ne ajung destul de bine pentru ceea ce avem nevoie

Cum apreciază familiile de romi veniturile totale obținute în raport cu costul vieții ?

Grafic 11.1 - Estimarea subiectivă a standardului de viață

Tabel 11.2 - Estimarea subiectivă a standardului de viață

	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	Ne ajung numai pt. strictul necesar	Reușim să facem față, dar numai cu economii și sacrificii	Ne ajung destul de bine pt. ceea ce avem nevoie
Total	40,5	46,9	8,5	4,1
URBAN	39,1	48,2	8,4	4,3
RURAL	44,0	43,4	9,0	3,6

Din punctul de vedere al estimării subiective, 87,4% dintre familiile de romi apreciază că veniturile de care dispun nu le ajung nici pentru strictul necesar, sau numai pentru strictul necesar. Pentru familiile care au cel puțin 4 copii, ca și pentru familiile în care femeia trăiește singură, această apreciere a veniturilor totale E raport cu costul vieții apare în aproape 95% din cazuri.

Determinanții variației veniturilor

Dacă luăm în considerare toate variabilele de context explicative ale variației caracteristicilor populației de romi (LFPD), sînt cîteva care, controlînd pe celelalte, au contribuții explicative semnificative în raport cu standardul de viață.

Tabel 11.3 - Factorii din LFPD explicativi semnificativ ai variației veniturilor pe persoană

VENIT/PERSOANĂ	
	Coef. beta
• Oraș mare/celelalte	+0,13
• Număr copii născuți	- 0,09
• Nivel școlar soț	+0,07

În orașele mari, spre deosebire de orașele mijlocii, mici sau sate, veniturile sînt mai mari. Cu cît numărul de copii născuți este mai ridicat, cu atît venitul pe persoană este mai scăzut. În fine, cu cît nivelul școlar al soților este mai ridicat, cu atît veniturile sînt mai ridicate.

Aceeași tendință apare și în explicarea variației standardului de viață subiectiv.

Tabel 11.4 - Factorii LFPD explicativi semnificativ ai variației standardului subiectiv de viață

ST. SUBIECTIV	
	Coef. beta
• Număr copii	-0,15
• Nivel școlar soț	+0,11
• Profesii moderne (soț)	+0,07
• Oraș mare/celelalte	+0,05

În general, se afirmă că în cazul romilor, legătura dintre nivelul de școlarizare, profesie (ocupație) și venituri nu este semnificativă, aceasta fiind și una dintre cauzele dezinteresului față de instruire. Spre exemplu, un “căldărar” fără nici o clasă are venituri mai mari decît un strungar; la fel un căruțaș față de un operator chimist, sau un “bișnițar” față de un inginer. Datele cercetării noastre indică însă faptul că nivelul școlar este un factor important al standardului de viață (Tabel 11.5).

Alte caracteristici ale populației de romi sînt asociate cu variații în standardul de viață (Tabel 11.6).

- Patronii au un standard economic de viață net superior celorlalte categorii.

- Cei care întreprind afaceri pe cont propriu tind să aibă venituri mai ridicate decît salariații, fără ca diferențele la venit/persoană să fie semnificative. Ei sînt însă semnificativ mai satisfăcuți cu

standardul lor de viață cu $p > 0,001$. Dacă însă comparăm pe cei cu afaceri pe cont propriu cu **salariații necalificați**, diferențele se măresc și devin înalt semnificative.

- Între salariați, lipsa de calificare/calificarea creează diferențe semnificative.

- Din datele de mai sus reiese și faptul că salariații calificați au un standard de viață semnificativ mai ridicat decât al celor care întreprind afaceri pe cont propriu.

- Tipul de profesie și existența ca atare a profesiei la capul familiei creează, de asemenea, diferențe sensibile în ceea ce privește standardul economic. Cei care au profesii tradiționale prezintă un standard de viață net superior celor care au profesii moderne și aceștia la rândul lor au un standard de viață superior celor fără profesii.

- Categoriile rezultate din autoidentificare prezintă diferențe sensibile (Tabel 11.7).

Tabel 11.5 - Proporția celor care știu/nu știu să citească în fiecare decilă a ierarhizării în funcție de venitul/persoană

Decile venit/persoană	Știu să citească		
	Bine	Cu dificultate	Deloc
1	41,4	26,3	32,3
2	44,2	27,9	27,9
3	44,2	25,6	30,2
4	41,7	28,6	29,7
5	53,7	30,5	15,8
6	57,3	24,4	18,3
7	63,2	29,4	7,4
8	48,8	38,4	12,8
9	60,9	25,3	13,8
10	62,9	28,1	9,0

Tabel 11.6 - Variația standardului de viață în funcție de diferiții factori

SOȚ	VEN/ PERS.	SEMN.	ST. SUBIECTIV	SEMN.
• Patron	26039		2,65	
• Salariat	5054	,000	1,84	,000
• Sal.calif.	6400		1,97	
• Afaceri cont propriu	5872		1,95	
• Sal. necal.	3283	,000	1,60	,000
• Nu lucrează	2050	,001	1,41	,000
• Șomer (cu ind.)	2562		1,45	
• Pensionar	4773		1,82	
• Prof. tradiționale	10602		2,23	
• Prof. moderne	5327	,001	1,91	,000
• Fără profesie	3748	,01	1,61	,000
SOTIE				
• Sal. cal.	8649		2,14	
• Sal. necal.	6587	ns	1,77	,000
• Nu lucrează	4439	ns	1,70	ns
• Femeie singură	3600	ns	1,50	,000

Tabel 11.7 - Veniturile și standardul subiectiv în funcție de autoidentificare

AUTOIDENTIFICARE	VEN / PERS.	SEMN.	ST.SU-BIECTIV	SEM
• Romi	5.415		1,71	
• Romi-români	5.261		1,87	,01
• Id.neam	5.025		1,85	
• Vătrași	3.740	,001	1,55	,000
• Romi-maghiari	2.760	,01	1,56	

Neamurile legate de practicarea unor profesii tradiționale, în condițiile economiei actuale, prezintă venituri mult mai ridicate decât ceilalți romi. Cîteva exemple sînt ilustrative:

	VENIT/FAMILIE
- argintari	46.933
- nomazi, corturari	44.667
- cãldãrari, fierari, potcovari	42.593
- fulgari	41.000
- de mătase	28.495

Alte neamuri însã prezintă venituri extrem de reduse:

	VENIT/FAMILIE
- cãrãmidari	9.180
- ursari	15.264
- rudari, lingurari	17.700

Romii care trãiesc dispersați, probabil mai integrați în sistemul economic al colectivității, par sã aibã un standard de viață mai ridicat decît romii care trãiesc în comunități omogene. De asemenea, orașele mari, spre deosebire de sate, orașele mici și mijlocii, oferã posibilități de cîștig substanțial mai ridicate.

Acest decalaj este de naturã a motiva migrarea cãtre orașele mari care probabil se va accentua în următorii ani.

Tabel 11.8 - Veniturile și standardul subiectiv de viață în funcție de tipul de comunitate și localitate

TIP COMUNITATE	Ven/pers.	Semn.	St.subiectiv	Semn.
• Omogenã	4.522		1,65	
• Dispersat	5.501	,05	1,83	,000
TIP LOCALITATE				
• Oraș mare	6.707		1,83	
• Oraș mijl./mic/sat	3.694	,000	1,67	,000

Dimensiunile familiei reprezintă un factor important al variațiilor veniturilor. Creșterea numărului de persoane din familie este însoțită de o scădere marcată a veniturilor pe persoană. Standardul subiectiv pare a fi în acest caz mai puțin sensibil. Familia extinsă oferă o protecție economică dar și social-subiectivă în situații economice dificile.

Tabel 11.9 - Venitul și standardul subiectiv de viață în funcție de talia familiei

Familii compuse din:	Ven./pers.	Semn.	St. subiectiv	Semn.
• 1-4 pers.	6920		1,75	
• 5-6 pers.	5977		1,78	
• 7-10 pers.	3910	,001	1,71	
• 11 și peste	2604	,001	1,59	,05

Cum este de așteptat, familiile monoparentale au venituri semnificativ mai reduse decât familiile normale.

Tabel 11.10 - Venitul și standardul subiectiv deviată la familiile cuplu și monoparentale.

	Ven./pers.	Semn.	St. subiectiv	Semn.
• Familie cuplu	5417		1,76	
• Femeie singură	4143	,001	1,50	,000

Sursele veniturilor

Analiza surselor de venit este foarte importantă pentru înțelegerea modului de viață al populației de romi. Încrederea în declararea veniturilor este variabilă în raport cu sursa de venit. Probabil că atunci când a fost vorba de veniturile **regulate** din **surse normale**, declarațiile au fost mai adecvate. Declararea surselor de venit ocazionale sau chiar regulate, dar din afaceri pe cont propriu, probabil că sînt subestimate într-o măsură mai ridicată, atît ca frecvență, cît și ca volum de venituri furnizate. Luînd această rezervă, situația este cea din Tabel 11.11

Conform declarațiilor, în mai mult de jumătate de familii nu există nici un salariat. În condițiile nivelului salariilor din țara noastră, doar două salarii asigură de regulă un standard decent de viață unei familii. Acest lucru este cu atît mai valabil pentru familiile de

romi care au un număr mult mai mare de persoane. Faptul că doar 17% din familiile de romi din eșantion au 2 sau mai multe salarii reprezintă un indicator foarte clar al standardului economic precar al acestei populații.

Tabel 11.11 - Frecvența diferitelor surse de venit

% din numărul total al familiilor				
	Nici unul	Unul	Două	Trei sau mai multe
• Salarii	52,5	30,9	12,4	4,2
• Pensii	70,9	24,9	3,7	0,5
• Îndemn, șomaj	93,3	5,6	0,9	0,2
• Venit afaceri	87,2	7,4	4,1	1,4
• Venit ocazional	61,2	21,8	10,3	6,6

În medie la o familie de romi revin: **0,7 salariați** (și în acest caz existând o anumită diferențiere între familiile din localitățile urbane și cele rurale: 0,8 și respectiv 0,5), față de **1,7 salariați** pe întreaga populație, cum indică bugetele de familie ale CNS; **1,1 alocații pentru copii** în raport cu **2,9 copii** pe familie în întregul eșantion (alocații pentru copii, în momentul cercetării primind doar părinții salariați la stat); **0,3** pensionari de asigurări sociale.

La una din 5 familii de romi, o persoană desfășoară o activitate pe cont propriu.

Aproape 3/4 dintre gospodăriile de romi obțin resurse din venituri regulate (78,5% în urban; 68,5% în rural); 17% dispun de venituri atât din surse regulate, cât și ocazionale, dependente în mod exclusiv de realizarea unor venituri ocazionale fiind aproximativ 10% dintre gospodăriile cuprinse în cercetare.

Veniturile din surse regulate au fost în medie de 13.641 lei lunar, adică 50,7% din veniturile totale declarate. Ele sînt mai mari în mediul urban (15.964 lei) comparativ cu mediul rural (8.930 lei).

Din cercetarea noastră a rezultat că, în general, familiile de romi dispun de **surse mixte de venituri**, unele cu caracter regulat, altele avînd un caracter ocazional. Existența surselor mixte de venituri pentru familiile de romi reflectă de altfel diversitatea activităților economice în care aceștia sînt implicați, precum și adaptabilitatea față de modificările survenite în plan socio-economic, ca expresie a unui comportament economic diferit de cel al celorlalți membri ai societății românești. Unele din aceste activități se încadrează în

cadrul legal, altele îl depășesc. Există activități desfășurate în mod tradițional, în legătură cu “neamul” din care aceștia fac parte: lăutari, spoitori, cărămidari - numele acestor neamuri arată activitatea tradițională pe care, de regulă, aceștia o desfășoară. Prelucrarea metalelor (argint, cositor), recuperarea și vânzarea sticlelor, a articolelor de îmbrăcăminte sau a fierului vechi, vânzarea florilor, fructelor de pădure sau revânzarea în fîrguri a celor mai diverse bunuri, prelucrarea și comercializarea diferitelor obiecte (imitații de bijuterii, ochelari de soare și articole de plajă etc), reprezintă tot atâtea activități tradiționale. Aceste surse sînt completate cu surse tot atît de tradiționale, ca “ghicitului viitorului” sau cerșitul care este încă destul de frecvent.

Mulți dintre ei au depășit însă de mult tradiția, fiind salariați sau patroni ai unor afaceri mai mari, sau mai mici, de regulă în sfera comerțului.

Pentru a-și rotunji veniturile, mulți romi desfășoară o gamă diversă de activități. Iată cîteva exemple de astfel de activități și sumele pe care aceștia le-au declarat:

- soțul pescuiește zilnic 3-4 Kg pește, pe care le vinde cu 150-200 lei/Kg, obținînd 600-800 lei/zi;
- soțul lucrează cu ziua pentru alte familii, unde este plătit cu 1000 lei/zi;
- confecționarea de coroane de flori de hîrtie - 10000 lei/lună;
- cumpără mai ieftin și vinde mai scump cele mai diverse bunuri (țigări, băutură etc.) - 10000 lei/lună;
- vinde semnițe - 2000 lei/lună;
- confecționează diferite accesorii metalice –100000 lei/lună;
- cumpără diverse bunuri din Turcia și le vinde în România – 700000 lei/lună.

Proprietatea de instrumente de producție și standardul de viață.

Fără a fi numeroase, unele gospodării de romi au în proprietate și anumite instrumente de producție. Este interesant de văzut în ce măsură deținerea în proprietate a unor astfel de instrumente duce la o diferențiere a veniturilor (Tabel 11.12, Tabel 11.13).

Se poate constata că, pe ansamblu, veniturile gospodăriilor care au în proprietate mijloace de producție sînt superioare mediei pe total eșantion. Pămîntul (probabil că în parcele destul de reduse) este sursa cea mai puțin importantă de venituri. Celelalte mijloace,

în special cele legate de exercitarea unei meserii, aduc plusuri substanțiale de venit: atelier (104.629 lei, lunar) sau unelte pentru practicarea profesiei (60.650 lei lunar).

Cu excepția gospodăriilor care au în proprietate autoturism de teren (autocamion), gospodăriile din mediul urban înregistrează venituri superioare celor din mediul rural.

Tabel 11.12 - Proporția populației de romi care deține în proprietate diferite instrumente de producție

Proprietăți	Total	Urban	Rural
Pământ	8,6	3,3	22,6
Cal	11,1	8,0	19,2
Căruță	10,9	8,0	18,6
Atelier	2,8	2,9	2,8
Unelte pentru profesie	7,0	5,9	10,2
Autoturism de teren	1,8	1,9	1

Tabel 11.13 - Veniturile familiilor în raport cu posesia unor mijloace de producție

Proprietăți	Total eșantion	Urban	Rural
Pământ	41963	125700	19125
Cal	27211	31207	23270
Căruță	27679	33173	22022
Atelier	104629	128360	35416
Unelte pentru profesie	60650	83738	25175
Autoturism de teren (autocamion)	49600	49080	50714

Dimensiunile sărăciei la populația de romi

Datorită faptului că la populația de romi veniturile ocazionale, cât și cele provenite din activități dincolo de limita legalității, și în consecință probabil nedeclerate, au o pondere mai ridicată decât la restul populației, este greu a face o estimare a gradului de sărăcie.

Dacă utilizăm doar veniturile declarate, așa cum se procedează în toate estimările de acest gen, putem obține o imagine a gradului de sărăcie. Acesta trebuie corectat cu un coeficient, despre a cărui mărime nu putem face nici o presupuziție.

Pentru estimarea proporțiilor familiilor de romi aflate în sărăcie au fost folosite variantele nivelului minim de trai (prag al sărăciei) determinate în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Am considerat pragurile de sărăcie din perioada **mai 1992** la care veniturile consemnate în cercetare se refereau (vezi anexa de la sfârșitul capitolului).

- **Nivel minim de trai decent (ND)** - acest nivel asigură acoperirea, la minimum, atât a necesităților de alimentație stabilite de nutriționiști ca fiind necesare susținerii, pe termen lung, a unei vieți biologice sănătoase, cât și satisfacerea la minimum a celorlalte necesități materiale și spirituale așa cum sînt ele definite cultural la nivelul de dezvoltare economico-socială a țării noastre.

- **Nivel minim de trai ajustat (NA)** - reprezintă nivelul minim de trai decent corelat cu posibilitățile economice și cu modelele de consum constituite în actuala perioadă de tranziție, fiind ca atare ajustat la realitatea economică.

- **Nivel de subzistență (NS)** - a fost estimat prin luarea în calcul a cheltuielilor pentru bunuri și servicii de primă necesitate; nu au fost incluse însă cheltuielile pentru îmbrăcăminte și încălțăminte ale persoanelor adulte pe considerentul că acestea existau deja în garderoba familiei. Nivelul de subzistență asigură deci continuarea vieții pe o perioadă relativ scurtă, prelungirea situației sub acest nivel ducînd la instalarea stării de subnutriție cu consecințe grave pe termen lung asupra stării de sănătate.

Estimările care urmează trebuie să fie considerate cu toată prudența. Ele au însă o valoare indicativă importantă. Oricît de ridicată ar fi corecția pe care am aplica-o, situația exprimată de aceste date este fără îndoială extrem de îngrijorătoare. Pentru comparație vom indica și rezultatele unei cercetări asupra sărăciei întreprinse de Institutul de Cercetare a Calității Vieții în **octombrie 1991**.

Tabel 11.14 - Proporția familiilor de romi în situație de sărăcie, în raport cu situația pe întreaga populație

	Sub nivelul minim:		subzistență (NS)
	decent (ND)	ajustat (NA)	
Populația de romi	80,9	75,2	62,9
Ansamblul populației	42,0	31,0	16,0

În ciuda situației economice extrem de dificile, sugerată de

datele prezentate în acest capitol, trebuie însă menționată flexibilitatea economică remarcabilă a populației de romi, capacitatea de adaptare rapidă la modificările dramatice care au loc în mediul economic, sesizarea rapidă a noilor posibilități de câștig. Această capacitate de adaptare se plasează însă mai degrabă la nivelul de supraviețuire decât de creștere economică. De cele mai multe ori, desfășurarea simultană sau consecutivă a unor activități diferite, legale sau chiar ilegale, reprezintă în mod clar o formă de adaptare a modului tradițional de viață la economia modernă. O asemenea formă de adaptare a oferit succes pentru mulți romi, acesta nefiind însă cazul pentru majoritatea lor, în actuala fază de tranziție a economiei noastre caracterizată prin lipsă de organizare și control. Este clar însă că aceste venituri ocazionale, mai degrabă dincolo de legalitate, sînt nesigure. După revoluție, datorită scăderii dramatice a gradului de control social, posibilitățile ocazionale/nelegale de câștig au crescut exploziv. Pe măsură ce gradul de organizare a noului sistem social-economic va spori, posibilitățile de acest gen vor scădea. În actuala economie, mica inițiativă își găsește largi oportunități. Treptat însă, oportunitățile ei se vor restrînge, romii, lipsiți de educație, de capital, pe o piață mult mai organizată, vor fi din ce în ce mai marginalizați devenind segmentul cel mai vulnerabil, în perspectiva viitorilor ani.

Urmare a evoluției pe care de-a lungul timpului colectivitatea de romi a cunoscut-o, se pare că ei au învățat foarte bine regulile “autoprotecției sociale”, reușind, cei mai mulți dintre ei, să se “descurce” în ciuda faptului că, pe ansamblu, sînt cei mai afectați de convulsiile pe care economia și societatea românească le cunosc în prezent.

ANEXA

Nivel minim de trai pentru salariați, pe luna mai 1992

– în lei –

Număr de persoane din familie	Nivel minim de trai decent (ND)	Nivel minim de trai ajustat (NA)	Nivel de subzistență (NS)
1 persoane	13300	11300	7700
2 persoane	22800	19300	13100
3 persoane	29500	25000	17300
4 persoane	36100	30500	20700
5 persoane	45400	38600	26200
6 și mai multe persoane	52100	44300	30000

Nivelurile minime de trai pentru țărani, pe luna mai 1992

– în lei –

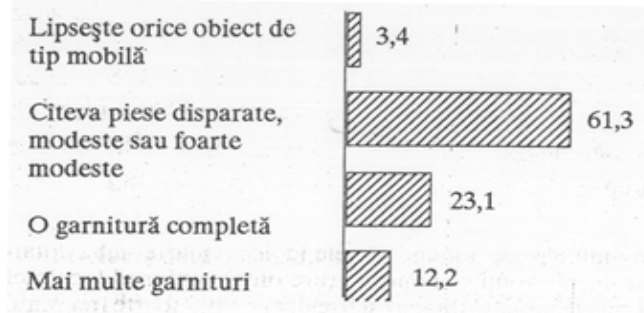
Număr de persoane din familie	Nivel minim de trai decent (ND)	Nivel minim de trai ajustat (NA)	Nivel de subzistență (NS)
1 persoane	10640	9040	6160
2 persoane	18240	15440	10480
3 persoane	23600	20000	13840
4 persoane	28880	24400	16560
5 persoane	36320	30880	20960
6 și mai multe persoane	41680	35440	24000

Capitolul 12. BUNURILE DE FOLOSINȚA ÎNDELUNGATĂ

Nivelul înzestrării

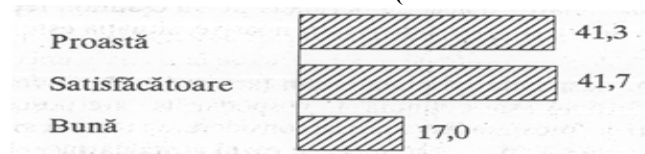
Standardul de viață este exprimat nu numai de venituri, ci și de utilizarea gospodăriei cu bunuri de folosință îndelungată. În cazul populației de romi, în interpretarea datelor privitoare la acest aspect trebuie luate în considerare, pe lângă resursele economice, și unele particularități ale modului de viață tradițional: un interes mai scăzut acordat locuinței și dotării acesteia.

Grafic 12.1 - Înzestrarea cu mobilă a locuințelor (%)

Aproape două treimi dintre familiile considerate în cercetare trăiesc în locuințe precar mobilate. Slaba dotare este specifică mai ales locuințelor din mediul rural. Și calitatea mobilei este scăzută. După estimarea operatorilor, situația mobilării locuințelor este următoarea (Grafic 12.2):

Grafic 12.2 - Calitatea mobilei (% din totalul familiilor)

Analiza dotării cu bunurile necesare unui confort modern scoate în evidență un nivel foarte scăzut al calității locuirii.

Tabel 12.1 - Dotarea cu bunuri a gospodăriilor (%)

BUNURI MINIME:	
• Aragaz	43,6
• Frigider	20,3
APARATURĂ MODERNĂ	
• Aspirator	15,7
• Mașină spălat	15,0
• Congelator	5,0
• Autoturism	8,0
• Motocicletă	7,0
APARATURĂ MUZICALĂ	
• Televizor	47,9
	(din care 18,9% color)
• Casetofon/magnetofon	34,1
• Pickup	18,1

Pe ansamblul eșantionului, datele indică o foarte slabă dotare a gospodăriilor de romi cu bunurile care oferă confortul locuinței. Chiar și bunurile minime (aragaz și frigider) nu sînt foarte frecvente. O prezență mai ridicată o prezintă aparatura muzicală: televizor, casetofon, pickup.

Luînd în considerare patru bunuri de folosință îndelungată necesare în orice gospodărie (frigider, aragaz, mașină de spălat, radio sau televizor) și comparînd datele rezultate din cercetarea efectuată asupra gospodăriilor de romi cu cele ale unei cercetări realizate aproximativ în aceeași perioadă pe un eșantion reprezentativ pentru întreaga populație a țării noastre, situația este dată în tabelul 12.2.

Dacă pe ansamblul populației din țara noastră, ponderea cea mai mare (59,5%) este deținută de gospodăriile care posedă cele patru bunuri de folosință îndelungată considerate a reprezenta minimumul necesar unei vieți confortabile, în cazul gospodăriilor de romi cele mai numeroase sînt cele care nu au în dotare nici unul dintre aceste obiecte (37,9%). În mediul rural, ponderea gospodăriilor de

romi care nu au nici un obiect este și mai mare (58,6%). Gospodăriile de romi care au în dotare toate cele patru obiecte reprezintă doar 8,2% din total.

Tabel 12.2 - Dotarea cu bunuri de elementare de confort a gospodăriilor de romi, comparativ cu ansamblul populației

Posesie	Total		Urban		Rural	
	ansamblul populației	romi	ansamblul populației	romi	ansamblul populației	romi
Nu are nici un obiect	2,4	37,9	1,3	30,0	3,9	58,6
Are un singur obiect	6,1	20,1	1,7	20,5	12,0	19,0
Are două obiecte	9,6	21,2	5,7	25,7	14,9	9,6
Are trei obiecte	22,4	12,6	18,4	14,3	27,7	8,0
Are patru obiecte	59,5	8,2	72,9	9,5	41,5	4,8

Factorii determinanți ai dotării cu bunuri

Este normal să ne întrebăm în ce măsură dotarea cu bunuri gospodărești este determinată de nivelul veniturilor sau/și de un anumit model cultural. În măsura în care nivelul scăzut al dotării cu bunuri necesare unei vieți moderne confortabile ar fi explicat prin pattern-ul cultural, variațiile de dotare vor fi asociate cu acele variabile care indică gradul de modernizare a vieții (tip de profesie, educație, tip de comunitate etc). În măsura în care explicația stă mai mult în resursele financiare ale familiei, veniturile vor reprezenta o variabilă explicativă mai importantă.

Pentru a răspunde la această întrebare am determinat contribuția independentă pe care o are o largă varietate de caracteristici ale familiilor de romi la variația înzestrării: venit/persoană, tipul de localitate, tipul de comunitate, nivelul școlar al soților, profesii moderne versus profesii tradiționale sau lipsă de profesie, vârsta soției, autoidentificarea ca român versus alte tipuri de autoidentificare (LFPD). Pentru simplificare utilizăm un **indicator de utilare a gospodăriei** (media a 10 bunuri, cu excepția autoturismului și

motocicletei, în care 1 este absența respectivului bun și 2 prezența lui) – Tabel 12.3.

Tabel 12.3 - Contribuția independentă a diferitelor caracteristici LFPD la variația indicatorului de utilizare a gospodăriei.

	Coef. beta
• Venit/persoană	0,36
• Trăiește în oraș mare	0,25
• Nivel șc. soț	0,19
• Nivel șc. soție	0,13
• Vîrstă soție	0,13

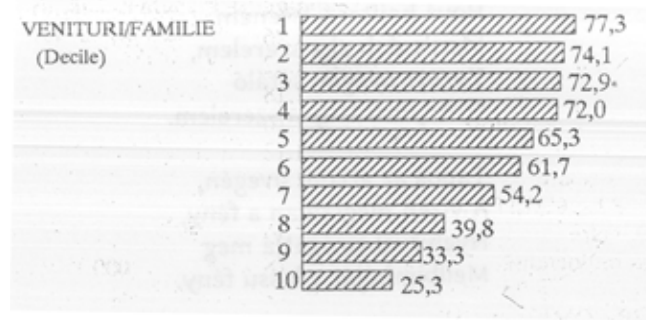
După cum se vede, veniturile aduc contribuția cea mai mare. Alături de ele faptul de a trăi într-un oraș mare și nivelul de educație al soților, acestea din urmă indicînd cu claritate influența modului de viață modern.

Tabelul 12.4 și Graficul 12.3 indică o relație foarte clară între venituri și înzestrare: odată cu creșterea veniturilor, crește rapid gradul de înzestrare a gospodăriei.

Tabel 12.4 - Înzestrarea cu bunuri necesare confortului modern în raport cu veniturile pe familie: quintila 1 - veniturile cele mai scăzute; quintila 5 - veniturile cele mai ridicate

Denumirea obiectului	Quintile				
	1	2	3	4	5
1. aragaz	24,4	31,4	29,1	54,1	67,5
2. frigider	7,3	13,0	20,6	26,8	44,5
3. congelator	-	1,6	2,1	5,7	16,8
4. mașină de spălat	7,3	6,5	9,5	20,1	39,8
5. aspirator	4,9	4,9	6,3	19,1	39,3
6. TV alb/negru	16,6	27,0	28,6	36,1	50,8
7. TV color	3,4	9,2	12,7	27,8	40,3
8. radio	13,2	23,2	25,9	33,0	54,5
9. casetofon/ manetofon	13,2	23,8	30,7	42,2	49,2
10. pick-up	4,9	9,7	13,2	20,6	38,2
11. automobil	2,0	7,6	4,8	11,9	21,5

Grafic 12.3 - Proporția familiilor care posedă doar câteva piese dispartate de mobilă, în funcție de venitul pe familie: decila 1 - veniturile cele mai scăzute, decila 10 veniturile cele mai ridicate

Toate variabilele asociate cu procesul de modernizare tind să producă diferențieri sensibile în gradul de dotare a gospodăriilor. Am utilizat indicatorul de utilare (Tabelul 12.5).

Pe lângă aspectele privind dotarea cu bunuri, subiecților intervievați le-a fost pusă întrebarea “are din următoarele lucruri, pe care fie nu le aveți, fie le aveți, dar nu vă satisfac deloc, ați vrea să obțineți/schimbați dacă ați avea posibilitatea, făcând mari economii?”

Răspunsurile cu cele mai mari frecvențe, atât pentru gospodăriile din mediul urban, cât și pentru cele din mediul rural, au fost: îmbrăcăminte (45% pe total eșantion), locuință și mobilă (ambele cu câte 40%). Aceste date par a indica faptul că starea majorității gospodăriilor de romi este datorată nu atât unui “mod de viață tradițional”, caracterizat prin indiferență față de condițiile de locuit, ci mai degrabă lipsei de resurse economice.

Tabel 12.5 - Indicatorul de utilare cu bunuri a gospodăriei, în raport cu diferitele caracteristici ale populației

TIP PROFESIE SOȚ		Semn.
• Prof. tradiționale	1,32	
• Prof. moderne	1,30	
• Fără profesie	1,17	,000
CALIFICARE SOȚ		
• Salariați calificați	1,34	
• Salariați necalificați	1,18	,001

OCUPAȚIE SOȚ

• Patron	1,52
• În străinătate	1,32
• Salariat	1,26
• Afaceri cont propriu	1,26
• Pensionar	1,22
• Femefe fără soț	1,18
• Șomer indemnizație	1,16
• Nu lucrează	1,12
• La închisoare	1,11
TIP LOCALITATE	
• Oraș mare	1,30
• Oraș mijlociu/mic	1,18
• Sat	1,15
TIP COMUNITATE	
• Dispersat	1,30
• Omogen	1,19

Un semn clar al nivelului scăzut al standardului de viață este faptul că dorința de achiziționare de bunuri elementare crește odată cu creșterea venitului pe persoană. Luînd în considerare mediul urban, persoanele din categoria celor cu veniturile cele mai scăzute și din categoria celor 20% cu veniturile cele mai ridicate și-au manifestat următoarele dorințe de a cumpăra:

Tabel 12.6 - Dorințele de a achiziționa bunuri de gospodărie ale celor mai sărace și bogate 20% persoane (procente)

	Cele mai sărace 20%	Cele mai bogate 20%
• Locuință	33,0	46,1
• Mobilă	24,3	41,4
• Îmbrăcăminte	28,2	34,9
• Frigider	16,5	16,4
• Congelator	3,8	20,4
• Aspirator	2,9	8,6
• TV	11,7	15,1

Deci nu o orientare culturală, ci lipsa banilor pare să împiedice cel mai mult pe romi să aspire spre achiziționarea bunurilor necesare unui confort modern. Practic la toate categoriile de bunuri, lipsa banilor blochează aspirația de procurare a acestora; posesia lor o

deblochează. Există, după cum s-a văzut, și o tendință specifică de a acorda prioritate bunurilor de tip “muzical”. Interesant că nivelul școlar al soției este un factor important care modifică această preferință: accentuează aspirația spre bunuri de confort menajer față de cele de tip muzical.

Capitolul 13. LOCUINȚA

La nivelul percepției comune, modul de locuire al romilor este caracterizat printr-o atitudine specifică: nu se acordă importanță prea mare condițiilor de locuit. Locuința romilor, atât în ceea ce privește clădirea, curtea, cât și interiorul dau impresia de lipsă de interes. Acest lucru nu s-ar datora atât lipsei de mijloace, cât unei atitudini față de locuire: nu se investește efort în întreținerea și înfrumusețarea condițiilor de locuire.

Nivelul scăzut al resurselor nu trebuie desigur ignorat. Și nici efectul unui proces demografic: impactul dintre natalitatea ridicată și condițiile limitate de locuire existente în România.

Desigur, ne putem întreba în ce măsură o asemenea percepție comună este corectă sau nu; nu cumva ea este mai mult rezultatul proiectării unui stereotip ?

Și în această privință este necesar să realizăm fragilitatea schemelor conceptuale cu care lucrăm. A vorbi despre asemenea caracteristici culturale poate fi ușor probat a fi doar într-o oarecare măsură corect. Observația comună ne poate induce în eroare. Că acest lucru este caracteristic pentru o parte substanțială a populației de romi este mai presus de orice îndoială. Vizibilitatea ridicată a acestora este de natură însă a genera o percepție eronată a ponderii lor. Există o proporție substanțială de romi care se aliniază la standardele modului de viață modern de tip european: au profesii similare cu cele ale restului populației, au locuințe de același tip etc. Membrii echipei de cercetare au vizitat locuințe de romi simpli care, în limitele resurselor existente, au creat un spațiu locuit similar standardelor populației majoritare. Observațiile făcute pe teren în procesul cercetării duc însă la concluzia că asemenea cazuri nu exprimă situația standard. Conform estimărilor făcute de membrii echipei, aproximativ între o zecime și o treime dintre locuințele romilor cuprinși în eșantion se aliniază la standardele populației majoritare. Dacă am adăuga și familiile de romi care prin faptul că sînt dispersate în masa colectivității au avut mai puține șanse de a fi cuprinse în cercetare și în rîndul cărora pattern-ul de locuire este mult mai apropiat de cel dominant, proporția familiilor de romi care trăiesc în condiții similare cu cele ale populației majoritare poate fi crescută semnificativ, dar extrem de dificil de spus cît. Rămîne însă o proporție apreciabilă, foarte largă de familii care trăiesc cu mult sub standardele de civilizație ale colectivității în ansamblu.

Situația locuinței la populația de romi

Din punctul de vedere al **dimensiunilor** locuinței, nu par să existe diferențe semnificative între romi și populația majoritară.

Cele mai multe familii din eșantion, atât în mediul urban, cât și în rural, locuiesc în 2 – 3 camere. Din acest punct de vedere, valorile sînt comparabile cu cele la nivel național. Astfel, la nivel național, în 1992 locuințele aveau în medie 2,50 camere. În eșantionul nostru, populația de romi are o locuință cu o medie de 2,75 camere. Densitatea de locuire este însă diferită datorită dimensiunilor mult mai mari ale familiei de romi.

Tabel 13.1 - Indicatorii locuirii la populația de romi comparativ cu întreaga populație (Recensămînt 1992)

Indicatori	Eșantion	Nivel național
Număr mediu persoane pe gospodărie	6,6	3,05
Număr mediu persoane/cameră	3,03	1,29
Număr camere/locuință	2,75	2,50

Densitatea locuirii (persoane pe cameră) prezintă la populația de romi variații foarte mari.

Tabel 13.2 - Densitatea locuirii la populația de romi

Pers/cameră	Familii %
• Pînă la 1	11,4
• 1,01 - 2	31,9
• 2,01 - 3	24,5
• 3,01 - 4	13,7
• 4,01 - 5	7,5
• 5,01 - 6	4,1
• 6,01 - 7	3,2
• peste 7	3,7

18,5% dintre familii prezintă o înaltă densitate a locuirii: peste 4 persoane în medie pe cameră. Sînt și situații de supraaglomerare incredibilă:

12 pers/cameră	4 familii
13 pers/cameră	2 familii
14 pers/cameră	2 familii
21 pers/cameră	1 familie

Variația densității locuirii

Luând în considerare factorii determinanți cuprinși în lista LFPD, cei care aduc o contribuție **independentă semnificativă** la explicarea variației densității locuirii sînt:

Tabel 13,3 - Factorii (LFPD) care contribuie semnificativ la explicarea densității locuirii

• Nivel școlar soț	-0,15
• Autoind. român	-0,07
• Oraș mare	-0,06
• Salariat (patron)	-0,06

Deci, cu cît nivelul școlar al soțului este mai ridicat, familia se autoidentifică a fi română (“românizată”), locuiește într-un oraș mare, soțul este salariat sau patron, numărul de persoane pe cameră este mai redus.

Toate variabilele care indică modernizarea modului de viață sînt asociate cu o densitate de locuire mai redusă, deși, lucru valabil și pentru această caracteristică, densitatea locuirii este la toate grupurile net superioară în raport cu populația majoritară.

Tabel 13.4 - Densitatea locuirii în funcție de diferite caracteristici

		Pers/cameră	Semn.
Profesie	• Prof.modernă	2,75	
	• Prof. tradițională	2,32	,05
	• Fără profesie	3,27	,000
Calificare	• Salariat calificat	2,68	
	• Salariat necalif.	3,64	,000
Autoidentificare	• Români	2,47	
	• Identif. neam	2,65	,01
	• Romi	2,92	,01
	• Maghiari	4,03	,000
Tip comunitate	• Dispersat	2,63	
	• Omogen	3,20	,000
Tip localitate	• Oraș mare	2,82	
	• Oraș mijl./mic/sat	3,18	,001

Calitatea și confortul locuinței

Un aspect important al calității locuirii îl constituie dotările acesteia: racordul la rețeaua de electricitate și apă curentă, existența unor spații specializate cum sînt bucătăria și baia.

În ceea ce privește locuințele populației de romi (Tabel 13.5). situația acestora în funcție de dotarea cu apă curentă și electricitate este ceva mai proastă decît situația pe țară, dar diferențele nu sînt spectaculoase.

Tabel 13.5 - Unele dotări ale locuințelor de romi în comparație cu situația pe întreaga populație (în procente):

	Recensămînt 1977	Recensămînt 1992	Romi/cercetare '92
Instalație de alimentare cu apă	29,5	53,7	43,0
Instalație electrică	85,2	96,1	89,7

Estimarea subiectivă a stării locuinței la populația de romi analizată este următoarea:

Tabel 13.6 - Estimarea tăcută de subiecți a calității locuinței

	Total	%
Bună	446	24,7
Modestă	688	38,1
Proastă	658	36,5

Dacă cumulăm frecvențele ultimelor două categorii (modestă și proastă), obținem un procent de 74,6%: cea mai mare parte a locatarilor din eșantion apreciază deci ca insatisfăcătoare condițiile de locuit.

Pentru a determina gradul de satisfacție a populației față de locuință, subiecții au fost întrebați dacă ar dori să și-o schimbe. În ciuda condițiilor modeste de locuire, a confortului redus și a amenajărilor precare, 60% din persoanele cuprinse în eșantion nu doresc schimbarea locuinței. Nu știm dacă aceasta este o dovadă de resemnare, care exprima estimarea imposibilității practice de a obține o altă locuință, sau pur și simplu acceptarea din obișnuință a locuinței, altfel considerată a fi insatisfăcătoare. Această din urmă explicație ar susține aprecierea că locuința nu joacă un rol important în modul

de viață tradițional al romilor.

Variația gradului de modernizare

Utilizând un indicator al gradului de modernizare (existența/inexistența **bucătăriei, băii, apei curente, electricității**; 1 = cel mai scăzut, 2 = cel mai ridicat), apar următoarele diferențe:

Luând în considerare LFPD factorii care explică independent semnificativ variația gradului de modernizare sînt:

Tabel 13.7 - Factorii (LFPD) care contribuie la explicarea gradului de modernizare (Coeficient beta)

• Oraș mare	+ ,31
• Niv. școlar bărbat	+ ,14
• Profesie soție	+ ,14
• Venit/persoană	+ ,13
• Prof.modernă soț	+ ,11

Tabel 13.8 - Caracteristici asociate cu gradul de modernizare a locuinței

Semn. dernizare			
Profesie		1,68	
	• Profesii tradiționale	1,65	
	• Nici o profesie	1,49	,000
		Indice mo-	Semn.
Profesie	• Profesii moderne	1,68	
	• Profesii tradiționale	1,65	
	• Nici o profesie	1,49	,000
Calificare/ocupare	• Salariați calificați	1,68	
	• Salariați necalif.	1,53	,000
	• Fără lucru	1,47	,05
Autoidentificare	• Români	1,68	
	• Vătrași	1,65	
	• Identif.neam	1,55	,000
	• Romi	1,55	
	• Maghiari	1,39	
Tip comunitate	• Dispersat	1,69	,000
	• Omogen	1,51	
Tip localitate	• Oraș mare	1,72	,000
	• Oraș mijl./mic/sat	1,47	

Grija pentru condițiile de locuit

Există impresia că ceea ce caracterizează modul tradițional de viață al romilor este o atitudine oarecum indiferentă față de calitatea condițiilor lor de locuit.

Pentru a determina variațiile unei asemenea atitudini am construit un **indicator al grijii pentru condițiile de locuit (GCL)**, compus din doi itemi:

- “Starea locuinței: 1. Proastă 2. Modestă 3. Bună”
- “Calitatea mobilei: 1. Proastă 2. Satisfăcătoare 3. Bună”

GCL indică nu numai starea efectivă a locuinței și mobilierului, ci, prin aceasta, și atitudinea, grija care în mare măsură sînt responsabile de această stare.

Considerînd LFPD-ul, variabilele care contribuie semnificativ la explicarea variației GCL-ului sînt:

Tabel 13.9 - Factorii care contribuie independent la explicarea grijii pentru condițiile de locuit (coeficienți beta)

• Venit/persoană	+ ,24
• Niv. școlar soț	+ ,13
• Prof. moderne soț	+ ,10
• Prof. soției	+ ,08

Această variabilă, extrem de semnificativă pentru descrierea procesului de modernizare, este explicată, cum era de așteptat, atît de veniturile familiei, cît și de o serie de variabile care indică înscrierea într-un proces de activitate economică modern (Tabel 13.10).

În concluzie, se poate spune că situația locuirii la romi este în mod special agravată în raport cu starea pe ansamblul populației în principal din două motive:

- Numărul mai mare de persoane pe locuință - mai mult decît dublu.
- Starea locuinței, explicabilă atît prin veniturile mai scăzute ale populației de romi, cît și prin importanța mai scăzută acordată tradițional de romi condițiilor de locuire.

Situația actuală a locuirii este substanțial mai proastă la populația de romi față de întreaga populație, cu o medie de 6,6 persoane pe locuință și 3,03 persoane pe cameră. Ea se va înrăutăți într-un ritm mult mai rapid în viitorul imediat decît situația populației pe ansamblu. În sistemul socialist, mulți romi au primit locuințe cu

chirie de ia stat, în principiu în funcție de numărul de persoane din familie. Locuințele primite au fost uneori mai largi, datorită numărului mai mare de persoane. Desigur că și aici au existat discriminări: romii au primit probabil ceva mai puțin decât aveau dreptul, în raport cu populația majoritară. Acest lucru, desigur, în condițiile unei limitări drastice a locuințelor disponibile și ale predominării locuințelor cu un număr redus de camere. În condițiile prăbușirii construcției de locuințe și ale scăderii masive a numărului locuințelor proprietate de stat care pot fi închiriate pe considerente sociale, populația de romi, în ritm mai rapid de creștere demografică decât populația majoritară și cu mijloace financiare mai reduse, va cunoaște un ritm mult mai rapid de înrăutățire a condițiilor de locuit. Pe lângă resursele financiare mai scăzute, populația de romi este caracterizată într-o măsură mult mai ridicată de resurse ocazionale, fluctuante, adesea dincolo de limita legalității, fapt care o va dezavantaja absolut în obținerea de credite pentru construcții de locuințe. Se mai adaugă încă un factor. Importanța mai scăzută acordată condițiilor de locuire este de natură a scădea motivația efortului de investire în locuințe cu un grad ridicat de confort.

Tabel 13.10 - Caracteristici asociate cu grija pentru condițiile de locuit

			Semn.
Profesie	• Profesii tradiționale	2,25	
	• Profesii moderne	2,08	,01
	• Nici o profesie	1,73	,000
Calificare/ocupare	• Salariați calificați	2,10	
	• Salariați necalif.	1,65	,000
	• Fără lucru	1,74	
Autoidentificare	• Romi	2,06	
	• Români	1,98	
	• Identif. neam	1,86	,05
	• Vătrași	1,71	,01
	• Maghiari	1,53	,001
Tip comunitate	• Dispersat	2,01	,000
	• Omogen	1,84	
Tip localitate	• Oraș mare	1,97	
	• Oraș mijl./mic/sat	1,84	,000

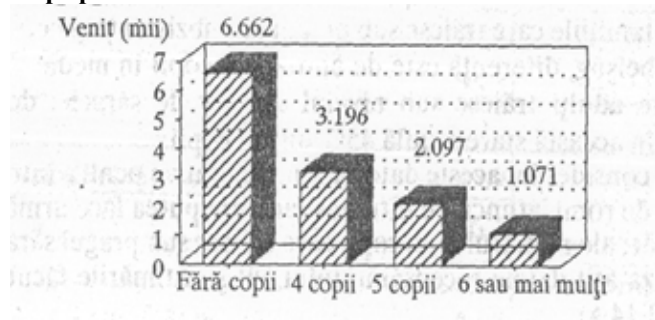
Capitolul 14. CONDIȚIILE DE VIAȚĂ ALE COPILOR

Din totalul de 1804 familii studiate, în 1566 (adică în 87%) sînt și copii sub 16 ani, revenind o medie de 3,3 copii pe familie. 194 familii (adică 12,4%) sînt monoparentale, situația copiilor aici fiind substanțial mai grea decît în celelalte familii.

Veniturile familiilor cu copii

Condițiile economice nu se distribuie în mod egal între membrii unei populații. În mod special, atunci cînd standardul de viață al întregii populații este scăzut, copiii cad proporțional cel mai mult sub pragul sărăciei. Șansă copiilor de a trăi într-o familie săracă este mult mai mare decît pentru celelalte persoane. Două sînt motivele acestui fenomen. În primul rînd, datorită veniturilor scăzute ale întregii populații, fiecare adult în plus în gospodărie sporește nivelul veniturilor, fiecare copil în plus, le scade. Așa cum au demonstrat studiile întreprinse în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, familiile cu 2 și mai mulți copii au șanse mari de a se situa sub pragul sărăciei. Cum în cazul romilor familiile cu peste 2 copii sînt marea majoritate, rata înaltă a sărăciei în rîndul acestei populații este explicabilă chiar și prin acest fapt. Cu un număr mediu de 2,9 copii în vîrstă de pîna la 16 ani la o familie de romi, ponderea în totalul colectivității a copiilor care trăiesc în sărăcie atinge cote mai mult decît alarmante. În al doilea rînd, natalitatea tinde să fie mai ridicată nu în familiile cu resurse economice mai mari, ci dimpotrivă, în cele mai sărace. Probabilitatea ca un nou născut să se nască într-o familie săracă este mai mare decît într-una bogată.

Grafic 14.1 - Relația dintre numărul de copii din familie și venitul pe persoană

Tabel 14.1 - Distribuția familiilor în funcție de numărul de copii pe categorii de venit/persoană

Grupa de venit (lei)	Numărul de copii					
	1	2	3	4	5	6 și peste
Sub 3000	38,0	50,0	64,9	62,5	81,5	78,2
3001–5000	24,6	22,2	9,9	19,5	11,1	13,8
5001–7400	15,3	14,6	14,6	7,8	3,7	5,7
7401–8700	5,5	4,2	1,8	4,7	1,2	2,3
Peste 8700	16,6	9,0	8,8	5,5	2,5	-

Famiiliile cu un număr ridicat de copii se caracterizează prin venituri pe persoană scăzute. Și invers, famiiliile cu puțini copii au venituri pe persoană ridicate.

Tabelul 14.2 indică faptul că proporția cea mai mare a copiilor trăiesc în famiilii cu venituri scăzute.

Cu un venit pe persoană mai mic de 1500 lei trăiesc 41,5% dintre copii, față de 35,2% din totalul populației, 80% din numărul total de copii sub 16 ani trăiesc în famiilii cu un nivel al venitului sub media pe eșantion (5113 lei/pers.). Dimpotrivă, de peste 5000 lei pe persoană dispun doar 19,9% dintre copii față de 26% persoane din întreaga populație.

Famiiliile sărace din primele 3 decile au un număr mediu de copii sub 16 ani semnificativ mai mare decât celelalte famiilii: în medie cu doi copii mai mult decât din decilele superioare 9 și 10.

Relația dintre sărăcie și numărul de copii este vizibilă cu claritate din tabelul 14.3 care indică proporția diferitelor tipuri de familie sub cele trei praguri de sărăcie.

Aceeași imagine ne-o oferă și considerarea Standardului Subiectiv de Viață. Famiiliile cu mai mulți copii (și, deci, proporțional mai mult copii decât adulți) trăiesc sub nivelul minim de subzistență (Tabel 14.4).

Între famiiliile care trăiesc sub pragul de subzistență și cele care trăiesc în belșug, diferența este de aproape 1 copil în medie. Dacă 39% dintre adulți trăiesc sub nivelul absolut de sărăcie, definit subiectiv, în această stare se află 45% dintre copii.

Dacă considerăm aceste date ca reprezentative pentru întreaga populație de romi, atunci, pe întreaga țară, am putea face următoarele estimări ale numărului de copii care trăiesc sub pragul sărăciei. Vom utiliza atât datele recensământului, cât și estimările făcute de noi (Tabel 14.5).

Tabel 14.2 - Proporția de maturi și copii care trăiesc în condiții de sărăcie/bunăstare în raport cu populația în ansamblu

Decile	Limitele decilelor în lei	% din nr. total de pers.	% din nr. total de copii sub 16 ani	Nr. media copii pe familie
1	sub 650	11,2	14,4	3,6
2	651–1000	12,8	14,9	3,6
3	1001–1500	11,2	12,2	3,2
4	1501–2100	10,0	10,7	2,7
5	2101–2800	10,5	10,9	2,7
6	2801–3750	9,8	8,8	2,1
7	3751–5000	8,5	7,9	2,2
8	5001–6700	9,4	8,1	2,0
9	6701–9700	9,4	7,3	1,7
10	Peste 9700	7,2	4,5	1,1
Total eșantion		100	100	2,9

Tabel 14.3 - Proporția familiilor de romi care trăiesc sub diferite praguri de sărăcie, în funcție de raportul număr maturi/copii

Compoziția familiei	ND	NA	NS
• 3 membri , din care: 1 copil	76,2	71,4	61,9
• 4 membri , din care: 1 copil	78,1	65,6	46,9
2 copii	82,5	77,5	70,0
• 5 membri , din care: 1 copil	70,0	55,0	35,0
2 copii	87,3	81,0	74,6
3 copii	95,2	88,1	76,2
• 6 membri , din care: 1 copil	75,9	65,5	48,3
2 copii	86,1	75,0	54,2
3 copii	78,0	72,0	59,0
4 sau mai mulți copii	84,2	80,5	70,2

Tabel 14.4 - Numărul de copii/adulți care trăiesc la diferite niveluri ale standardului de viață, așa cum sînt definite subiectiv

	Nr.adulți	%	Nr.copii/fam.	Nr.copii	%
• Nu ajung pt. a putea trăi	2436	38,7	3,09	2265	44,9
• Doar supraviețuire	2994	47,5	2,75	2268	44,9
• Bine,cu sacrificii	611	9,7	2,30	347	6,9
• Belșug	260	4,1	2,16	165	3,3

Tabel 14.5 - Estimarea numărului de copii romi care trăiesc sub diferite praguri de sărăcie

Estim. total populație romi	NS		NA		ND	
	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%
Recensămînt: 409.723	111	63	132	75	141	80
Estimarea noastră: 1 mil.	271	63	322	75	344	80

După estimările noastre mai mult de un sfert de milion de copii romi trăiesc sub nivelul de subzistență, ceea ce reprezintă o situație deosebit de gravă.

Condițiile de locuire ale copiilor

Copiii dispun proporțional nu numai de venituri mai mici decît maturii, prin acest joc paradoxal “număr de copii/sărăcie”, ci și de condiții mai proaste de locuit.

Famiile cu mai mulți copii sînt caracterizate prin condiții de locuit mai proaste decît famiile cu mai puțini copii.

Tabel 14.6 - Proportia familiilor în general față de proportia de copii care dispun, în familia lor, de diferite bunuri de confort modern

	% familii care au:	% copii care au:
• Bucătărie	60,2	58,8
• Baie	28,3	27,2
• Apă curentă	43,2	41,0
• Electricitate	90,3	90,5
• Aragaz	43,7	42,0
• Frigider	20,3	17,7
• TV	44,6	43,8
• Radio	29,1	27,4

Ce lipsește copiilor ?

Părinții au fost solicitați să estimeze dacă copiii lor au condiții de viață bune sau nu. Și dacă nu, ce anume le lipsește în primul rând.

Cei mai mulți părinți estimează că copiii lor nu au condiții bune de viață:

Au condiții bune de viață ?

- Da 574 = 31,8%
- Nu 1119 = 62,0%

Cum ne așteptam, insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor este asociată cu venituri pe persoană mai mici și cu un număr mai mare de copii în familie:

Tabel 14.7 - Satisfacția/insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor în funcție de venit și de numărul de copii

	Venit/pers.	Nr.copii/fam.
• Satisf. (DA)	8.223 lei	2,39
• Insat. (NU)	2.665 lei	3,25
• Semn. dif.	,000	,000

Persoanele cu profesii tradiționale sînt semnificativ mai satisfăcuți cu condițiile de viață ale copiilor decît persoanele cu profesii moderne. Explicația poate fi dublă. După cum reiese din alte analize, cei cu profesii tradiționale au un venit ceva mai ridicat; în plus

probabil ei au și un nivel de aspirații mai scăzut în ceea ce privește condițiile de viață ale copiilor lor. Cei fără profesie, datorită dificultăților materiale pe care le înfruntă, într-o proporție mult mai ridicată sînt insatisfăcuți de condițiile de viață ale copiilor.

Tabel 14.8 - Satisfacția/insatisfacția față de condițiile de viață ale copiilor în funcție de diferite caracteristici (procente)

	Prof. trad.	Prof. mod.	Fără prof.		
• Satisf. (DA)	58,8	38,1	29,3		
• Insatisf. (NU)	41,2	61,9	70,7		
	Sal. necal.	Calificați			
• Satisf. (DA)	22,1	41,7			
• Insatisf. (NU)	77,9	58,3			
	Patron	Străin	Af. cont pr.	Sal.	Fără lucru
• Satisf.	62,1	56,5	45,7	32,3	21,9
• Insatisf.	37,8	43,5	54,2	67,6	78,1
	Oraș mare	Oraș mijl./mic		Sat	
• Satisf.	41,0	26,3		32,8	
• Insatisf.	59,0	73,7		67,1	
	Maghiari	Id. neam.	Romi	Ro-mâni	
• Satisf.	10,2	32,0	38,7	45,0	
• Insatisf.	89,7	68,0	61,3	55,0	

Calificarea, prin consecințele sale, creează, de asemenea, diferențe clare în ceea ce privește condițiile de viață ale copiilor. Și ocupația este asociată cu diferențe interesante: condiții mai bune de viață au copii părinților care sînt **patroni** sau **plecați în străinătate**. Cînd tatăl nu are de lucru, situația copiilor este în marea majoritate a cazurilor apreciată a fi insatisfăcătoare. Tipul de comunitate (locuiește în comunități omogene sau dispersat) nu este asociat în acest caz cu diferențe semnificative. În schimb, tipul de localitate este asociat semnificativ cu variația estimării condițiilor de viață: în marile orașe, condițiile de viață ale copiilor sînt estimate a fi mai satisfăcătoare decît în celelalte tipuri de localități.

Se pare că romii care se autoidentifică ca români apreciază

condițiile de viață ale copiilor a fi în mod semnificativ mai bune decât ceilalți romi.

Interesant de văzut efectul estimării condițiilor de viață ale copiilor asupra dorinței de a mai avea copii. Există percepția generală că și condițiile materiale dificile motivează restrângerea nașterilor. Este o asemenea percepție corectă ?

Utilizând pentru a măsura dorința de a avea copii o scală de la 1 la 7 (nici un copil, unul, doi...câți or veni) diferențele sînt redată în Tabelul 14.9.

Tabel 14.9 - Relația dintre aprecierea condițiilor de viață ale copiilor și dorința de a mai avea copii

	Scala dorinței de copii	Semn.
• Satisf.(DA)	2,29	
• Insat. (NU)	2,11	NS

După cum se vede, deși există o ușoară tendință ca cei care estimează că nu pot oferi condiții bune de viață pentru copiii lor să dorească mai puțini copii, această tendință nu este semnificativă statistic. Există, putem presupune, un fel de resemnare în fața dificultăților vieții, aceasta neinfluențînd semnificativ dorința de control al nașterilor. Alți factori sînt responsabili de dorința de control al nașterilor decît dificultățile economice.

Această constatare este confirmată și dacă analizăm recurgerea la mijloace de control al nașterilor:

Tabel 14.10 - Relația dintre aprecierea condițiilor de viață ale copiilor și utilizarea mijloacelor de control al nașterilor

	Utiliz.	Nu utiliz.
• Satisf. (DA)	37,2	62,8
• Insatisf. (NU)	39,4	60,5

Dificultățile materiale nu par să motiveze utilizarea de mijloace de control al nașterilor.

Starea de sănătate a copiilor

Cercetarea noastră nu a dispus de mijloace speciale de investigare a stării de sănătate a copiilor. Am putut obține doar unele date din interviuri. Trebuie să fim conștienți însă că mai ales în ceea ce privește un asemenea subiect, mai tehnic, cum este starea de sănătate, percepțiile și estimările pe care subiecții înșiși le dau, au o

fragilitate ridicată.

Sub această rezervă, datele obținute de noi pot oferi o primă aproximație a situației de fapt.

Din totalul celor **7665** de copii născuți de femeile din cuplurile de referință, **881 (11,4%)** dintre ei erau deja decedați la data cercetării, în decursul timpului, 458 mame (30,4%) au trăit tragedia decesului unuia sau a mai multora dintre copiii născuți de ele.

Cei mai mulți dintre copii au decedat sub 18 ani.

Tabel 14.11 - Vârsta în care copiii au decedat

Sub 1 an	= 55%
1 - 5 ani	= 23%
6 - 18 ani	= 13%
Peste 18 ani	= 6%
Nespecificat	= 3%

Sub un an au murit 484 copii, ceea ce reprezintă **63,1/1000** de copii născuți. Dacă aceste date, rezultate din declarațiile cuplurilor, sînt corecte, mortalitatea infantilă la generația actuală este extrem de ridicată la populația de romi.

Starea de sănătate a copiilor este estimată de către părinții lor astfel: din 1566 familii care au copii în vîrstă de pînă la 16 ani, 1224 (**79%**) declară că nu au probleme cu starea de sănătate a copiilor lor, în timp ce în restul de **21%** a fost indicată existența unor probleme mai mult sau mai puțin grave cu unul sau mai mulți copii.

Suferințe cronice de diferite tipuri ale copiilor care au fost indicate sînt indicate astfel:

Tabel 14.12 - Tipuri de suferințe cronice: % din familiile cu copii sub 16 ani

• Handicap mental	11,2
• Handicap fizic	5,8
• Boală cronică	4,7
• Accident soldat cu infirmitate	1,0
• Handicap senzorial	1,0

Sînt cazuri în care unul și același copil cumulează mai multe handicapuri, cum ar fi handicap fizic și mental (40 cazuri), boală cronică și handicap mental (11 cazuri) etc. Din totalul celor 5160 copii a căror stare de sănătate a fost estimată, cel puțin **429 (8%)** suferă de un handicap/boală cronică.

Afecțiunile cele mai frecvente sînt: **debilitate mintală** (67 cazuri), **boli neuropsihice** (37), **TBC** (20), **boli car-diovasculare** (18),

boli hepatodigestive (14), boli res-piratorii (11), deficiențe motorii (10), surdomuți (10), traumatisme din accidente (10), pareze (7) boli ale sîngelui (4), handicap nespecificat de operator (60).

Incidența handicapului/bolii cronice pare să fie mai frecventă la familiile monoparentale și în mediul rural.

Evaluarea îngrijirii medicale. 31% dintre părinții cu copii sub **1 an** (337 cazuri) se declară nemulțumiți de îngrijirea medicală primită de copiii lor. Se reproșează: neacordarea medicamentelor gratuite și a laptelui praf (46 cazuri), consult și tratament necorespunzător (25), tratament discriminatoriu al copiilor de romi (16), corupția cadrelor medicale (12).

O situație asemănătoare se întâlnește și la familiile care au **copii între 1-7 ani**. Din cele 1054 familii cu copii de această vîrstă, 308 (29%) sînt nemulțumite de tratamentul medical primit de copiii lor: nu primesc medicamente gratuite (142), copiii sînt tratați discriminatoriu pentru că sînt romi (55), consult-tratament necorespunzător (49), corupție (26).

Din totalul celor 597 familii cu **copii sub 3 ani**, 169 părinți (28%) declară că unul sau mai mulți dintre copiii lor nu au fost vaccinați. Dacă această apreciere este corectă, situația este deosebit de alarmantă.

Îngrijirea în familie. O modalitate naturală de protecție a copiilor, de care mamele din populația de romi fac uz din plin, o reprezintă **alăptarea naturală**.

Durata de alăptare declarată este în general ridicată.

Tabel 14.13 - Durata alăptării

	Nr.	%
• Nici o zi	28	5,2
• 1 - 3 luni	79	14,6
• 4 - 8 luni	76	14,0
• 9 - 12 luni	163	30,1
• 1 - 2ani	170	31,4
• 2 - 3 ani	25	4,6

După cum se observă, două treimi dintre mame își alăptează copiii mai mult de 9 luni, existînd și cazuri de alăptare la 3 ani (8).

Recurg romii la mijloacele moderne de tratament medical sau, din acest punct de vedere, ei au mai degrabă o mentalitate tradițională sau de indiferență față de sănătatea copiilor ? Pentru a obține

unele estimări în această privință, a fost inclusă în chestionar următoarea întrebare:

Cînd un copil are temperatură, ce faceți ?

Operatorii au relatat o reacție semnificativă a multor subiecți față de una dintre posibilitățile de răspuns la această situație “**îl descînt**”. Mulți dintre subiecți s-au simțit jigniți de presupunerea că ei ar putea recurge la asemenea metode primitive. Toți observatorii au notat o grijă deosebită a familiilor de romi pentru copiii lor. Răspunsurile la întrebare au fost: **îl tratez acasă cu frecții, ceaiuri, doctorii** (41%), **îl duc imediat la doctor** (30%), **sau după o anumită perioadă după ce văd că nu îi trece** (13,5%). Există însă un număr suficient de mare de subiecți care declară că **nu întreprind nimic** (20%) și doar 3,2% apelează la descîntece.

În concluzie, se poate considera că la populația de romi condițiile de viață ale copiilor sînt deosebit de grele. Lipsa resurselor economice și consecințele acesteia - lipsa de hrană, îmbrăcăminte - este deosebit de marcată. Ea nu este doar estimarea exterioară a observatorului venit din populația majoritară cu posibile criterii proprii, ci estimarea pe care chiar romii o dau situației lor. Cei mai mulți părinți se zbat în disperare. Trebuie în consecință abandonat și mitul părintelui/copilului țigan fericit.

Ceea ce este însă poate mult mai grav este că reacția populației de romi, în majoritatea ei, față de această situație critică este mai degrabă **contraproductivă**. Lipsa educației și a calificării face dificilă obținerea în cadrul unui sistem economic modern a resurselor necesare traiului.

Pe de altă parte, dacă nu există șanse actuale de redresare a situației, sau cel puțin de stopare a degradării situației economice a unui segment important, reacția comunității se dovedește contraproductivă și pe termen lung: nivelul de școlarizare a copiilor este în descreștere rapidă, tăindu-se astfel copiilor orice posibilitate de obținere a unei calificări. Ca o reacție la dificultate, se întărește stimularea copiilor de a recurge la forme de câștig rapide (cerșit, comerț, furturi de mică amploare), fapt care poate, pe moment, ameliora situația economică a familiei, dar distruge șansa copilului de a se pregăti eficace pentru o viață modernă și prosperă.

În fine, natalitatea nu pare a reacționa adaptativ la criza economică a populației de romi: cei care au de înfruntat dificultăți economice deosebite nu intenționează a limita, ca reacție de protecție, numărul de copii.

Să încheiem cu declarația disperată a unui tată: “trebuie să fac ceva, chiar să fur, pentru a-mi hrăni copiii”.